

Огляд результатів виконання Угоди про асоціацію та ПВЗВТ між Україною та ЄС: розвиток ринків

Квітень 2021

Світлана Таран

International Trade Research Center Trade+

Kyiv School of Economics

Подяка

Цей звіт підготовлено Центром аналізу міжнародної торгівлі Trade+ при Київській школі економіки на замовлення Офісу Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Автором огляду є дослідник Центру Trade+ Світлана Таран.

Ми вдячні за коментарі до цього огляду Івану Нагорняку, Наталії Шаповал, Борису Додонову, Андрію Мелашенку, Артуру Ковальчуку, Павлу Яворському.

Ми також вдячні за можливість зробити свій внесок у розвиток української економіки та інтеграцію України до Європейського Союзу.

Зміст

Перелік скорочень.....	3
Зведений звіт	4
Вступ	8
Ринок публічних закупівель	10
Ринок меду.....	16
Ринок органічної продукції.....	22
Ринок електронних довірчих послуг.....	29
Ринок природного газу	34
Ринок електроенергії.....	41

Перелік скорочень

АТП – Автономні торговельні преференції ЄС

ГТС – Газотранспортна система України

ЕСЗ - Електронна система закупівель України

ЄС- Європейський Союз

Механізм ПСО (Public Service Obligation PSO) - Покладення спеціальних обов'язків на учасників ринку для забезпечення загальносупільних інтересів у процесі функціонування ринку

НКРЕКП - Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг

ОЕС - Об'єднана енергетична система України

ПВЗВТ - Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС

ПСГ – Підземні сховища газу

УА - Угода про асоціацію між Україною та ЄС

ENTSO-G - Європейська мережа операторів газотранспортних систем

ENTSO-E - Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії

GPA (Government Procurement Agreement) - Угода Світової організації торгівлі про державні закупівлі

НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point) — система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок.

Зведений звіт

Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та проведення євроінтеграційних реформ дозволяє не тільки поступово зменшити торговельні бар'єри та покращити доступ українських експортерів товарів та послуг на ринок ЄС, а також **запустити в Україні роботу ринків, що працюють у відповідності до європейських принципів та практик.**

Формування ринків у відповідності до європейських принципів та стандартів спрямоване на забезпечення рівних і прозорих правил гри для усіх учасників, обмеження монопольної влади окремих учасників ринку, більше можливостей для малого і середнього бізнесу та захисту прав споживачів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та послуг на міжнародних ринках.

Досягнення сумісності вітчизняних ринків з європейськими ринками (використання єдиних принципів та стандартів, функціональна і технологічна сумісність тощо) у різних секторах надає більше можливостей до глибшої секторальної інтеграції України з ЄС. Це необхідна умова для отримання режиму внутрішнього ринку ЄС, що передбачає високий рівень адаптації законодавства та синхронізації роботи ринків.

Даний огляд показує основні здобутки та виклики, системні, інституційні і структурні зміни під час запуску і роботи окремих ринків у різних секторах економіки – публічні закупівлі, сільське господарство, послуги, енергетика, а також основні кроки для подальшого удосконалення та наближення роботи цих ринків до європейських норм.

Обрані ринки вже демонструють **значний рівень адаптації законодавства та його імплементації**, а також є важливими для **транскордонної торгівлі та секторальної інтеграції** у Єдиний цифровий ринок ЄС, енергетичний ринок ЄС, приєднання України до Європейського зеленого курсу тощо. Це перша частина огляду - очікується, що він буде доповнюватися і розширюватися за рахунок нових ринків, які будуть формуватися за європейськими нормами.

Ринок публічних закупівель. Реформа публічних закупівель - одна з найбільш успішних щодо досягнутого прогресу з точки зору адаптації законодавства до EU acquis, створення інфраструктури ринку та запуску електронної системи закупівель ProZorro, а також досягнутого рівня прозорості, конкуренції, та ефективності роботи ринку. Згідно з Пульсом Угоди, загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію у сфері публічних закупівель складає 83%. **Зростає прозорість публічних закупівель**, оскільки все більша кількість закупівель відбувається через ЕСЗ і дані про ці закупівлі стають загальнодоступними і прозорими. Це зміцнює довіру та участь бізнесу у закупівлях. **Зростає розмір ринку публічних закупівель та конкурентності в системі** завдяки збільшенню кількості унікальних учасників закупівель, в т.ч. в рамках конкурентних процедур. Рівень конкуренції також збільшується, передусім у відкритих торгах та у відкритих торгах із публікацією англійською мовою. Спрощується **доступ малих та середніх підприємств** до ринку закупівель. Більша кількість учасників робить конкуренцію більш інтенсивною, що впливає на зниження ціни закупівель. Відповідно зростає **ефективність системи закупівель** завдяки збільшенню економії коштів через систему. Реформа відкрила можливість для вітчизняних закупівельників долучитись до глобального ринку публічних закупівель завдяки приєднанню до Угоди СОТ про державні закупівлі (GPA). **Важливими завданнями** залишається подальше удосконалення системи закупівель та повне виконання Індикативного плану реформи закупівель відповідно до Угоди про асоціацію, а також недопущення ухвалення законодавчих актів, які порушують базові принципи і вимоги європейського та міжнародного законодавства, обмежують конкуренцію та зменшують прозорість системи публічних закупівель.

Ринок меду. Україна провела **гармонізацію національних вимог до меду з європейськими** (Директиви 2001/110/ЄС), що дозволяє забезпечити вітчизняний ринок якісною продукцією та розширити експортні можливості України. Ці вимоги стануть обов'язковими для усіх учасників ринку з 01 січня 2023 року. ПВЗВТ з ЄС сприяла збільшенню країн-покупців в ЄС та нарощуванню обсягів експорту українського меду до ЄС. У 2020 р. Україна стала **найбільшим постачальником меду до ЄС**. Зростає кількість виробників та експортерів меду, переважна більшість з яких експортують мед до ЄС. Медова галузь України значно орієнтована на експорт і ринок ЄС є **найбільшим ринком збуту для українського меду** (частка ЄС перевищує 80%). Перспективним напрямком для українських експортерів меду є нарощення поставок **органічного меду до ЄС**. Доступ на ринок ЄС є визначальним для розвитку усієї галузі. **Тарифна квота ПВЗВТ на мед** — одна з найбільш затребуваних українськими експортерами до ЄС, а фактичні обсяги експорту меду до ЄС зазвичай перевищують розмір безмитної тарифної квоти у 7-8 разів. Очікується, що питання розширення обсягу безмитної тарифної квоти ПВЗВТ щодо меду з України стане одним з пріоритетних у порядку денному перемовин зі стороною ЄС щодо оновлення торговельної частини Угоди про асоціацію відповідно до Статті 29 Розділу IV Угоди.

Ринок органічної продукції є перспективним для вітчизняних аграріїв та українських споживачів в контексті **забезпечення продовольчої безпеки, здорового харчування, збереження навколишнього природного середовища та участі України у Європейській зеленій угоді**. Україна виконала переважну частину зобов'язань щодо приведення законодавства у сфері органічного виробництва у відповідність із законодавством ЄС. Рамковий Закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» запроваджує систему нагляду та контролю за виробництвом та обігом органічної продукції та сировини, регулює порядок маркування органічної продукції, започатковує **створення вітчизняної системи сертифікації органічного виробництва**. ПВЗВТ з ЄС сприяє динамічному розвитку ринку органічної продукції в Україні: зростають площі земель, зайняті під органічне виробництво, збільшується кількість виробників та обсяги виробленої продукції. **Ринок органічної продукції України значною мірою орієнтований на експорт: Україна експортує близько 80% виробленої органічної продукції**, при цьому лєвова частка експорту направляєтьсє на європейський ринок. **Україна – один з найбільших постачальників органічної продукції в ЄС** (2-ге місце після Китаю). Внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні також поступово розширюєтьсє. Наступними важливими кроками для розвитку ринку є інтеграція у європейські ланцюги поставки органічної агропродукції та продуктів харчування, запуск національної системи сертифікації органічного виробництва та обігу органічної продукції та відкритих реєстрів у сфері органічного виробництва, зниження регуляторних і тарифних бар'єрів для експорту української органічної продукції в ЄС (внесення цього питання до порядку денного перемовин з ЄС щодо оновлення Угоди про асоціацію).

Ринок електронних довірчих послуг. Україна значною мірою виконала зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до положень Регламенту (ЄС) 910/2014, ухваливши рамковий закон «Про електронні довірчі послуги», який оновив законодавство у сфері електронної ідентифікації та електронного цифрового підпису. Ринок електронних довірчих послуг демонструє суттєве зростання, збільшуєтьсє кількість електронних довірчих послуг та кількість користувачів. Однак на сьогодні **не завершено створення інфраструктури ринку електронних довірчих послуг за європейськими принципами**, зокрема відсутні органи з оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг, які відповідають європейським вимогам до цих органів. На виконання рамкового закону були започатковані нові підходи з **впровадження міжнародних криптографічних алгоритмів, визначених європейськими та міжнародними стандартами**, що необхідно для забезпечення технологічної сумісності (інтероперабельності) електронних підписів при транскордонній взаємодії з ЄС та іншими партнерами. Проте через технічні та регуляторні обмеження щодо впровадження міжнародних криптографічних алгоритмів на ринку електронних довірчих послуг продовжує

домінувати інфраструктура із застосуванням національного криптографічного алгоритму (який є несумісним з міжнародними алгоритмами). Як наслідок, **частка довірчих послуг, наданих відповідно до міжнародних та європейських стандартів**, залишається дуже низькою (менше 1%). **Нагальним завданням** є створення інституційної та технічної спроможності для практичного впровадження зобов'язань України у цій сфері, забезпечення належного функціонування інфраструктури довірчих послуг, усунення перешкод та обмежень для застосування європейських та міжнародних стандартів щодо електронних довірчих послуг в Україні. Це дозволить забезпечити сумісність електронних довірчих послуг в Україні з ЄС та укласти **угоду про їхнє взаємне визнання з ЄС**, сприятиме транскордонній цифровій торгівлі та цифровій інтеграції України у Єдиний цифровий ринок ЄС.

Ринок природного газу. Україна провела масштабне наближення законодавства на виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію і Енергетичним Співтовариством та вимог Третього енергетичного пакету ЄС, які сприяють створенню ринкових умов в енергетичному секторі економіки, інтеграції української ГТС у європейську систему транспортування газу ENTSO-G, залученню інвестицій та посиленню енергетичної незалежності України. Україна також демонструє значний прогрес щодо реформування ринку газу, впровадження вимог рамкового закону «Про ринок природного газу» та переходу на європейські правила роботи ГТС. За оцінками Енергетичного Співтовариства, загалом **виконано 84% усіх зобов'язань** у цій сфері.¹ Найбільші досягнення включають анбандлінг і сертифікація оператора ГТС, дерегуляція постачання побутовим споживачам та впровадження кодексів газової мережі. Анбандлінг дозволив новому оператору ГТС підписати нові угоди про міждержавні з'єднання з усіма суміжними операторами ГТС, а також новий транзитний контракт з РФ терміном на 5 років за європейськими правилами, стати членом-спостерігачем Європейської мережі операторів газотранспортних систем ENTSO-G. Це дало можливість запуснути **механізм віртуального реверсу газу з ЄС** та впровадити нові послуги «**транспортування на короткі дистанції – shorthaul**» та «**митний склад**», що забезпечило регіональні транзитні потоки між Польщею, Угорщиною, Словаччиною і Румунією через ГТС України та збільшити **використання українських підземних сховищ іноземними трейдерами**. З метою синхронізації роботи українського газового ринку з газовим ринком ЄС з 1 березня 2019 р було впроваджене **добове балансування ринку природного газу** (замість місячного), впроваджується **біржова торгівля газом**. Як наслідок, українська газова інфраструктура стає частиною енергетичної системи ЄС, збільшується кількість **імпортерів газу**, в т.ч. європейських трейдерів. Впровадження європейських норм забезпечило дерегуляцію та відкриття для конкуренції оптового ринку газу та постачання газу промисловим споживачам, а з 01.08.2020 р відбулася **лібералізація роздрібного ринку для побутових споживачів**. **Пріоритетним завданням** є забезпечення стійкості реформи енергетичного сектору, обмеження політичного втручання у роботу ринку та ціноутворення, розвиток конкуренції на роздрібному ринку газу для побутових споживачів, повноцінне впровадження роботи ліквідної газової біржі, посилення платіжної дисципліни та відповідальності за несплату за небаланси, дерегуляції роздрібного ринку газу для підприємств теплокомуненерго.

Ринок електроенергії. Україна досягла прогресу у наближенні законодавства до вимог Угоди про асоціацію та вимог Третього енергетичного пакету ЄС у сфері електроенергетики, ухваливши рамковий закон «Про ринок електричної енергії» та основні нормативно-правові акти на його виконання. За оцінками Енергетичного Співтовариства, загалом **виконано 49% усіх зобов'язань** у цій сфері.² Проведена **структурна трансформація ринку електричної енергії** відповідно до нового закону та правил ЄС, усі сегменти нової моделі ринку електроенергії запуснені та працюють. З 1 січня 2019 р. був запуснений **роздрібний ринок** шляхом анбандлінгу облenerго – створення операторів системи розподілу та постачальників. З 1 липня 2019 р. - **введення оптового ринку** шляхом

¹ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html>

² <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html>

запровадження організованих сегментів торгівлі. Для запуску оптового ринку електроенергії були створені два нових державних підприємства: «Оператор ринку» та «Гарантований покупець», що замінили ДП «Енергоринок». Проходить сертифікація НЕК «Укренерго» як незалежного **Оператора системи передачі**, що є обов'язковою умовою для синхронізації української енергосистеми з ENTSO-E та набуття компанією статусу члена-спостерігача в ENTSO-E. Україна виконала значну частину технологічних кроків, необхідних для синхронізації з ENTSO-E. З моменту запуску ринку електроенергії спостерігається збільшення кількості електропостачальників та трейдерів. Разом з тим, **ринок електроенергії на сьогодні все ще працює у досить регульованому режимі**. Функціонування нової моделі ринку обмежене через значне використання неконкурентних практик і регуляторних та цінових обмежень на різних сегментах ринку, недостатню прозорість і незбалансованість системи роботи ринку. Зберігається значний рівень перехресного субсидіювання між промисловими та побутовими споживачами, а також викривлена система ціноутворення, що спричинено застосуванням спеціальних суспільних зобов'язань (PCO) щодо постачання електроенергії побутовим споживачам, ціновими обмеженнями (прайс-кепи) на РДН, ВДР та балансуєчому ринку, низькою конкуренцією на організованих сегментах ринку, високим рівнем концентрації генерації та значною ринковою владою найбільших учасників ринку. **Пріоритетним завданням є** забезпечення повноцінного функціонування нової конкурентної моделі ринку за європейськими правилами, вдосконалення механізму PCO та поетапна відміна цінових обмежень та втручань у процеси ціноутворення на ринку електроенергії, поступова відмова від цінових обмежень на РДН, ВДР, балансуєчому ринку, посилення ролі регуляторів ринку – НКРЕКП та Антимонопольного комітету щодо проведення моніторингу та запобігання зловживанням на оптових та роздрібних енергетичних ринках.

Вступ

1 січня 2021 р. минуло п'ять років як почала діяти торговельна частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що стосується Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Протягом п'яти років Україна виконала значну частину своїх зобов'язань щодо імплементації Угоди про асоціацію та ПВЗВТ, які включали адаптацію законодавства до acquis ЄС, проведення інституційних реформ та регуляторне наближення до ЄС у різних сферах та секторах.

Євроінтеграційні перетворення дозволяють не тільки поступово зменшити торговельні бар'єри та покращити доступ українських експортерів товарів та послуг на ринок ЄС, а також запустити в Україні ринки, що працюють у відповідності до європейських принципів та практик. Формування таких ринків забезпечує рівні і прозорі правила гри для усіх учасників, обмеження монопольної влади окремих учасників ринку, більше можливостей для малого і середнього бізнесу та захисту прав споживачів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та послуг на міжнародних ринках.

Досягнення сумісності вітчизняних ринків з європейськими ринками (використання єдиних принципів та стандартів, функціональна і технологічна сумісність тощо) у різних секторах надає більше можливостей для глибокої секторальної інтеграції України з ЄС. Це необхідна умова для отримання режиму внутрішнього ринку ЄС, що передбачає високий рівень адаптації та синхронізації роботи ринків. Зокрема, це стосується таких секторів, як телекомунікації, цифровий ринок, енергетика тощо.

Україна демонструє різний прогрес щодо роботи ринків у відповідності до європейських стандартів у різних секторах. Реформування окремих ринків затримується через проблеми з адаптацією та імплементацією відповідного законодавства, створенням ринкової інфраструктури, належним використанням ринкових інструментів тощо. Нещодавнє ухвалення рамкових законів про внутрішній водний транспорт, будівельну продукцію, електронні комунікації тощо допоможе розблокувати запуск даних ринків у відповідності до норм ЄС. Разом з тим, низка ринків (публічних закупівель, газу, електроенергії, електронних довірчих послуг тощо) вже почали свою роботу згідно з новим законодавством, хоча і потребують подальшого удосконалення для забезпечення повної відповідності європейським нормам.

На запит Офісу Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Центр досліджень міжнародної торгівлі Trade+ при Київській школі економіки виконав огляд результатів виконання Угоди про асоціацію з точки зору розвитку шести окремих ринків у відповідності до європейських принципів. Перелік ринків включає приклади запуску ринків у різних сферах економіки – сільське господарство, послуги, енергетика, публічні закупівлі. Обрані ринки вже демонструють значний рівень адаптації законодавства та його імплементації, а також є важливими для торгівлі та секторальної інтеграції з ЄС у таких сферах, як цифровий ринок, енергетика, органічне виробництво та Європейський зелений курс тощо. Це перша частина огляду - очікується, що він буде доповнюватися і розширюватися за рахунок нових ринків, формування яких передбачено в Угоді про асоціацію.

Огляд показує основні системні, інституційні і структурні зміни, здобутки та виклики під час запуску і роботи ринків, а також основні кроки для подальшого удосконалення та наближення до європейських норм. Огляд кожного ринку включає короткий перелік основних зобов'язань за Угодою про асоціацію, стосовно даного ринку, ухваленого законодавства на виконання цих зобов'язань, а також оцінка загального стану виконання цих зобов'язань. Зазначається, як змінилися умови доступу на ринок ЄС та перспективи щодо поглиблення секторальної інтеграції та отримання взаємного визнання

з ЄС. Наступний блок – огляд основних показників розвитку ринку, в т.ч. створення інфраструктури та інституцій ринку, вплив на структуру ринку та конкуренцію (кількість учасників тощо), вплив на експорт/імпорт, обсяг виробництва, ціноутворення, дохід виробників, а також вплив на прозорість, підзвітність та зменшення корупційних ризиків. Також окреслені основні виклики та кроки, які ще необхідно зробити для подальшого розвитку ринку і досягнення сумісності з ЄС.

Даний огляд може бути корисним для підготовки всебічного огляду досягнення цілей цієї Угоди про асоціацію, який у 2021 р. проводить уряд відповідно до Статті 481 Розділу VII Угоди (через п'ять років з дати набрання нею чинності), а також для розроблення рекомендацій щодо оновлення торговельної частини Угоди про асоціацію відповідно до Статті 29 Розділу IV Угоди. Зокрема, під час сьомого засідання Ради асоціації Україна-ЄС 11 лютого 2021 р. сторони підтвердили своє зобов'язання розпочати консультації щодо подальшої лібералізації торгівлі в рамках ПВЗВТ та проведення всебічного огляду досягнення цілей Угоди.³

У підготовці огляду були використані статистичні дані та аналітичні матеріали, моніторинги та звіти щодо виконання Угоди про асоціацію та функціонування ринків, підготовлені відповідними секторальними регуляторами, а також незалежними аналітичними центрами.

³ <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2021/02/11/>

Ринок публічних закупівель

1. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до УА

Зобов'язання за Угодою про асоціацію (УА): Глава 8 Розділу IV, Додаток XXI передбачає «забезпечення взаємного доступу до ринків державних закупівель на основі **принципу національного режиму** на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях для державних контрактів та договорів концесії у традиційних галузях економіки, а також у комунальному господарстві».

При проведенні закупівель Україна має забезпечити дотримання **принципів недискримінації, рівного ставлення, прозорості та пропорційності**. Україна повинна наблизити своє законодавство до ключових понять та базових елементів Директиви 2014/24/ ЄС та Директиви 2014/25/ЄС, а також Директиви Ради 89/665/ЄЕС та Директиви Ради 92/13/ЄЕС.

Угода передбачає поступове надання **взаємного доступу на ринок публічних закупівель** за умови виконання Україною інституційних реформ та адаптації законодавства до acquis ЄС. Додаток XXI до Угоди містить «Індикативний графік інституційних реформ, адаптації законодавства та надання доступу до ринку», який передбачає п'ять етапів законодавчих змін та взаємного відкриття доступу до ринку з 1 січня 2016 року протягом 8 років.

Ухвалене законодавство України на виконання зобов'язань УА:

У 2015 році було розпочалась робота над впровадженням електронних закупівель (запроваджено пілотний проект з електронних закупівель) та ухвалено Закон №922-VIII, від 25 грудня 2015 р «Про публічні закупівлі». У 2016 році всі бюджетні та державні установи почали проводити закупівлі понад визначену суму (200 000 грн. для закупівель товарів і послуг та 1,5 млн. грн. для закупівлі робіт) на основі електронної системи ProZorro. Відкриті процедури та конкурентний відбір проводяться виключно за допомогою ProZorro.

У 2018 р. прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 1216 від 27 грудня 2018 р. «Про особливості створення та діяльності централізованих закупівельних організацій», якою встановлено механізм визначення централізованих закупівельних організацій (ЦЗО) та умови їх діяльності.

З 19.04.2020 набрав чинності новий Закон України “Про публічні закупівлі” у редакції, передбаченій Законом № 114-IX від 19.09.2019, який містить ряд нововведень з метою подальшого вдосконалення системи закупівель та гармонізації з законодавством ЄС (Директиви 2014/24/ ЄС та Директиви 2014/25/ЄС). Зокрема, закон запроваджує:

- нову процедуру торгів з обмеженою участю, яка передбачає обов'язкову попередню перевірку кваліфікації учасників;
- перегляд підстав для застосування переговорної процедури та уточнений порядок проведення переговорів;
- оновлений перелік кваліфікаційних критеріїв (додано наявність фінансової спроможності);
- передбачено закупівлі за критерієм вартості життєвого циклу при оцінці замовником тендерних пропозицій (дозволяє розрахувати їхню економічну вигідність у довгостроковій перспективі);
- введення відповідальності для керівників замовників за невиконання вимог законодавства та за укладення договору про закупівлю до/без проведення закупівель в електронній системі закупівель (ЕСЗ);
- врегулювання допорогових закупівель та запровадження процедури "спрощених" закупівель для обов'язкового використання з очікуваною вартістю більше 50 тис. грн;
- дозвіл бізнесу виправляти технічні помилки в документації;
- запровадження електронних каталогів для придбання товарів загального користування;
- вдосконалення оскарження торгів; тощо.

Стан виконання зобов'язань щодо наближення законодавства: Реформа публічних закупівель - одна з найбільш успішних. Згідно з Пульсом Угоди, загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію у сфері публічних закупівель за 2014—2024 роки складає 83%.⁴

Україна узгоджує зі стороною ЄС кроки щодо офіційного визнання завершення Україною першого, другого та третього етапів імплементації законодавства у сфері публічних закупівель.⁵

Наступні зобов'язання включають адаптацію законодавства до положень Директиви 2014/24/ЄС та Директиви Ради 89/665/ЄЕС в рамках четвертого етапу Індикативного графіку.

2. Доступ до ринку ЄС та України

УА передбачає **симетричний** взаємний доступ на ринок двох сторін, який надається поетапно залежно від приведення Україною свого законодавства у відповідність із нормами ЄС. Впровадження кожного етапу адаптації законодавства має бути оцінено Комітетом Асоціації Україна-ЄС у торговельному складі, його позитивний висновок забезпечує відкриття відповідного сегменту публічних закупівель ЄС та України (для контрактів, вартість яких перевищує порогові значення, що встановлені в Додатку). Відповідно до Статті 154 УА, після проходження всіх етапів індикативного графіка Україна і ЄС розглянуть можливість для подальшого розширення взаємного надання доступу до ринків закупівель.⁶

За законодавством України, компанії із країн-членів ЄС мають недискримінаційний доступ до українського ринку публічних закупівель. У травні 2016 р Україна стала повноправним членом Угоди СОТ про державні закупівлі (GPA) та в рамках GPA отримала доступ до ринку публічних закупівель країн, які є членами цієї угоди (в т.ч. країн ЄС).⁷

3. Розвиток ринку в результаті наближення законодавства відповідно до УА

• Розвиток інфраструктури та інституцій ринку

Уповноваженим органом, що здійснює регулювання та реалізує державну політику у сфері закупівель, визначено Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Антимонопольний комітет України - орган оскарження щодо розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель. З метою захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах закупівлі, утворено Постійно діючу адміністративну колегію АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель.⁸

Українська електронна система закупівель (ЕСЗ) складається з веб-порталу уповноваженого органу www.prozorro.gov.ua і акредитованих електронних торговельних майданчиків. Технічне ядро системи складається з інструментарію OpenProcurement: Центральної бази даних (ЦБД) й API.⁹

Адміністратором ЕСЗ є ДП “ПРОЗОРРО” - відповідає за забезпечення функціонування та наповнення веб-порталу уповноваженого органу.

У рамках системи Prozorro станом на початок березня 2021 р. працює **13 акредитованих приватних торговельних майданчиків** для всіх закупівель замість одного державного.¹⁰

⁴ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/public-procurement/2020-substream1-35>

⁵ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf>

⁶ https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vzajemne-vinkryttia-rynkiv-derzhavnyh-zakupovel-UA-EU_ua_2019.pdf

⁷ <https://e-gpa.wto.org/>

⁸ https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/15-1_2020/Zvit_15-1_2020.pdf

⁹ https://cep.kse.ua/assets/img/articles/Prozorro_report_ua.pdf

¹⁰ <https://prozorro.gov.ua/majdanchiki-prozorro>

Крім того, ДП «ProZorro.Продажі» адмініструє електронну торгову систему з продажу державного та комунального майна, а також слугує центральною базою даних для електронних торгів. Головна мета - прозорий, швидкий та ефективний, процес продажу активів державної та комунальної власності з високим рівнем громадського контролю та запобіганням корупції.

У 2018 р. в ProZorro впроваджено **онлайн моніторинг закупівель Державною аудиторською службою**, у тому числі на основі автоматичних індикаторів ризику, спрямований на запобігання порушенням законодавства у сфері публічних закупівель. З метою розвитку електронної системи закупівель та її інтеграції з іншими державними реєстрами протягом 2017-2019 років забезпечено автоматичний обмін інформацією з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державним реєстром лікарських засобів та ДФС.¹¹

Для реалізації права замовників на здійснення закупівель через централізовану закупівельну організацію (ЦЗО) у 2019 р. уряд визначив **державну установу “Професійні закупівлі”** централізованою закупівельною організацією. При передачі проведення закупівлі ЦЗО вона набуває усіх прав та обов’язків замовників та несе відповідальність згідно із законодавством.¹²

Наприкінці 2018 р. Міністерство охорони здоров’я створило **Державне підприємство «Медичні закупівлі України»**, що діє як центральна закупівельна організація та здійснює закупівлі ліків та та медичних виробів за визначеними медичними напрямками.¹³

У 2019 році у пілотному режимі почав роботу **електронний каталог “Prozorro Market” (е-каталог)** як прототип для розроблення електронних каталогів для придбання товарів загального користування. **“Prozorro Market”** – систематизована база актуальних пропозицій, що формується та супроводжується ЦЗО в ЕСЗ та використовується замовником з метою відбору постачальника товарів для закупівель до 200 тис. грн на рік. Для замовників, які здійснюють діяльність у особливих сферах господарювання, до 1 млн грн для товарів. Організатори закупівель отримали можливість проводити допорогові закупівлі товарів, як у звичайному інтернет-магазині.

З метою моніторингу та аналізу інформації про закупівлі були створені модуль інтелектуального аналізу даних платформи **bi.prozorro.org**, а також портал Громадського контролю держзакупівель **Dozorro**, де є загальнодоступною аналітична інформація щодо ефективності системи публічних закупівель, розслідуваннями результатів окремих закупівельна можливі зловживання тощо.¹⁴

- **Основні показники розвитку ринку та конкуренції**

Аналітичні дані **bi.prozorro.org** свідчать, що реформа системи публічних закупівель, яка включає в себе адаптацію законодавства у відповідності до законодавства ЄС та запуск електронної системи закупівель Prozorro, сприяє поступовому вдосконаленню системи держзакупівель та розвитку ринку публічних закупівель в Україні.

Зокрема, Prozorro сприяє **зростанню прозорості публічних закупівель**, оскільки все більша кількість закупівель відбувається через ЕСЗ і дані про ці закупівлі стають загальнодоступними і прозорими. Це зміцнює довіру та участь бізнесу у закупівлях. Зростає **розмір ринку публічних закупівель та конкурентності в системі** завдяки збільшенню кількості унікальних учасників закупівель, в т.ч. в рамках конкурентних процедур. Рівень конкуренції (розраховується як середня кількість пропозицій на торги) також збільшується, передусім у відкритих торгах та у відкритих торгах із публікацією англійською мовою. Більша кількість учасників робить конкуренцію більш інтенсивною, що впливає на зниження ціни закупівель.¹⁵ Відповідно зростає **ефективність системи**

¹¹ <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b4e8b008-18b0-486e-b8a4-9c70b60e0648&title=Politika>

¹² <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/575/1.pdf>

¹³ <https://medzakupivli.com/uk/pro-mzu/pro-nas>

¹⁴ <https://eu-agreement.ed-era.com/b5/p2>

¹⁵ https://cep.kse.ua/assets/img/articles/Prozorro_report_ua.pdf

закупівель завдяки збільшенню економії коштів через систему (економія визначається як різниця між очікуваною ціною та кінцевою ціною контракту) – оцінює, яким витратам коштів вдалось запобігти завдяки аукціонам.

Загалом - з моменту запуску нової системи та станом на 10.03.2021 - 49,6 тисяч організаторів успішно завершили 7,85 мільйонів закупівель загальною вартістю близько 2,84 трильйонів гривень. Ці державні та комунальні органи влади і підприємства зекономили понад 161,5 мільярдів гривень від запланованого бюджету завдяки проведеним аукціонам у електронній системі закупівель. У системі публічних закупівель всього взяли участь 382,9 тисяч компаній. З них 115,7 тисяч брали участь у конкурсних торгах - в середньому 2,33 учасники на аукціон.¹⁶

За даними електронної системи закупівель ЕСЗ, протягом останніх років (2020 р. у порівнянні з 2017 р. - перший повний рік обов'язкового використання електронних публічних закупівель через систему ProZorro) відбулися такі основні зміни у системі закупівель:¹⁷

- **Кількість організаторів закупівель збільшилася у 1,4 рази:**

У 2020 р. кількість активних організаторів закупівель становила 37,7 тис., що у 1,4 рази більше порівняно з 2017 р. (26,5 тис.).

- **Кількість усіх учасників закупівель збільшилася майже вдвічі, а кількість учасників конкурентних закупівель збільшилася на 25%:**

У 2020 р. кількість учасників закупівель збільшилась майже вдвічі порівняно з 2017 р. і досягла 244,2 тис. суб'єктів (125,3 тис. у 2017 р). При цьому зросла також на **25%** кількість учасників конкурентних закупівель – з 47,2 тис. у 2017 р. до 59,1 тис. у 2020 р.

Новий Закон про публічні закупівлі відкрив ринок невеликих закупівель для малого та середнього бізнесу завдяки зниженню порогу для обов'язкових закупівель (від 50 тис. грн.) у Prozorro (процедура спрощених закупівель). Як наслідок, МСП отримали можливість подаватися на недороговартісні торги. За рік у спрощених закупівлях взяли участь 44 тисячі учасників.¹⁸

Крім того, за даними Мінекономіки, станом на квітень 2021р. в електронному каталозі Prozorro Market понад 1000 постачальників продавали близько 14 000 товарів.¹⁹

- **Кількість усіх успішно завершених закупівель збільшилася у 4 рази, кількість конкурентних лотів зросла на 11%:**

У 2020 р. організаторами закупівель було успішно завершено 3,57 млн лотів через ЕСЗ, що майже у 4 рази більше ніж у 2017 р. (904,8 тис.). У той же час кількість конкурентних лотів у 2020 р. становила 307,8 тис. – це на 11% більше, порівняно з 2017 р. (277,1 тис.).

- **Обсяг бюджетів закупівель зріс у 1,5 рази:**

У 2020 р. очікувана вартість усіх завершених процедур становила 780,5 млрд грн., що у 1,5 рази більше порівняно з 2017 р. (525,5 млрд грн.).

- **Економія коштів зросла у 2 рази:**

У 2020 р. економія коштів державних та комунальних органів влади і підприємств у закупівлях, що успішно завершилися, досягла 54,2 млрд. грн. в рік - це у 2 рази вище, ніж у 2017 р. (27,6 млрд. грн.).

¹⁶ <https://bi.prozorro.org/sense/app/2595af2b-985f-4771-aa36-2133c1f89df0/sheet/HbXjQep/state/analysis#view/pEh>

¹⁷ На основі даних, що були зібрані з системи bi.prozorro.org 10 березня 2021 року - <https://bi.prozorro.org/sense/app/fba3f2f2-cf55-40a0-a79f-b74f5ce947c2/sheet/HbXjQep/state/analysis>

¹⁸ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=16e77fe3-06ac-4743-b5ab-4bf546eb9849&title=ZaRikUkrainaZaoschadilaMaizhe3-MlrdGrnZavdiakiZnizhenniuPoroguDliaOboviazkovikhZakupivelUProzorro&fbclid=IwAR10M1vCdRRc8XvUrijfdgKaBW-aEVneYfPRgs6pVBesG3SiZetdSrj7IY8>

¹⁹ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=16e77fe3-06ac-4743-b5ab-4bf546eb9849&title=ZaRikUkrainaZaoschadilaMaizhe3-MlrdGrnZavdiakiZnizhenniuPoroguDliaOboviazkovikhZakupivelUProzorro&fbclid=IwAR10M1vCdRRc8XvUrijfdgKaBW-aEVneYfPRgs6pVBesG3SiZetdSrj7IY8>

- **Найбільше зростання рівня конкуренції відбулося у відкритих торгах:**

У 2020 р. рівень конкуренції (середня кількість пропозицій на торги) збільшився помірно і становив 2,31, тоді як у 2017 р. – 2,29.

При цьому у відкритих торгах рівень конкуренції є вищим. У 2020 р. у відкритих торгах показник середньої кількості пропозицій на торги становив - 2,76 (2,69 у 2017 р.), а у відкритих торгах із публікацією англійською мовою - 3,12 (2,79 у 2017 р.).

Відповідно до чинного законодавства, Україна забезпечує всім компаніям недискримінаційний доступ до ринку публічних закупівель, в т.ч. з ЄС. Переклад документації на англійську є необхідним для всіх тендерів обсягом понад 133 000 євро для товарів та послуг і 5,15 млн. євро для робіт.²⁰ Разом з тим, частка іноземних компаній, що беруть участь у закупівлях, залишається низькою.²¹ За даними МЕРГ, у 2019 р. частка контрактів, укладених з іноземними учасниками, від загальної кількості складала - 0,05%.²²

- **Вплив на прозорість, підзвітність та зменшення корупції**

Реформа системи публічних закупівель сприяє розвитку конкурентного середовища та добросовісної конкуренції у сфері закупівель в Україні, підвищенню ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також зменшенню шахрайства та корупції, спрощенню доступу малих та середніх підприємств до закупівель.

ЕСЗ Prozorro об'єднала всіх замовників, учасників та контролюючі органи в єдиній електронній системі, яка покриває всі типи процедур і всі етапи закупівель,²³ сприяла цифровізації процесу публічних закупівель.

Основні переваги використання ЕСЗ Prozorro у публічних закупівлях:²⁴

- Додаткова економія як для закупівельних підприємств, так і для учасників тендерів;
- Спрощення та скорочення процесу закупівель;
- Більша прозорість та доступність даних про закупівлі;
- Більше інновацій та розробка нових інструментів.
- Нові можливості для бізнесу за рахунок поліпшення доступу на ринок публічних закупівель для усіх учасників, у тому числі малих і середніх підприємств.

Прозорість системи закупівель та доступність даних про закупівлі спростила її моніторинг та підзвітність. Завдяки наявності в системі великого обсягу відкритих даних забезпечено можливість **швидко знаходити та аналізувати** інформацію про закупівлі через модуль інтелектуального аналізу даних платформи **bi.prozorro.org**, а також портал Громадського контролю держзакупівель **Dozorro**.²⁵ Використання стандартів відкритих даних забезпечило рівність доступу до інформації і дозволило всім зацікавленим учасниками стежити за закупівельним процесом.

Компанії можуть проаналізувати свої ринки та знайти нові можливості для отримання прибутку. Організації, що здійснюють закупівлі, можуть використовувати ці дані для підвищення їх ефективності. Контролюючі органи і громадянськість можуть в онлайн режимі спостерігати за процесом здійснення закупівель, використовувати ці дані для моніторингу публічних закупівель та виявлення потенційних випадків неефективності чи корупції.²⁶ Разом з тим, децентралізація та збільшення

²⁰ https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vzajemne-vinkryttia-rynkiv-derzhavnyh-zakupovel-UA-EU_ua_2019.pdf

²¹ <https://eu-agreement.ed-era.com/b5/p2>

²² <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=ca5d0012-c7f9-4750-b1f8-cf5550ecb270&tag=Zviti>

²³ https://cep.kse.ua/assets/img/articles/Prozorro_report_ua.pdf

²⁴ <https://voxukraine.org/uk/vsi-bachat-vse-yak-reforma-derzhavnyh-zakupivel-pokrashhila-sistemu/>

²⁵ <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b4e8b008-18b0-486e-b8a4-9c70b60e0648&title=Politika>

²⁶ <https://voxukraine.org/uk/vsi-bachat-vse-yak-reforma-derzhavnyh-zakupivel-pokrashhila-sistemu/>

конкуренції між акредитованими приватними торговельними майданчиками сприяє постійному вдосконаленню послуг для користувачів.²⁷

Загалом реформа збільшила загальну обізнаність громадян України щодо публічних закупівель, які є кінцевими споживачами державних послуг та які платять за закуплені товари і послуги через податки. Також реформа підштовхнула зміни у суміжних до публічних закупівель сферах, наприклад впровадження електронних державних послуг, впровадження прозорих механізмів продажу державного майна і проведення оборонних та медичних закупівель.²⁸

4. Основні виклики та наступні кроки для розвитку ринку

- Отримання офіційної оцінки виконання Україною першого, другого та третього етапу реформи сфери публічних закупівель, визначених Додатком XXI-А до Глави 8 Розділу IV Угоди про асоціацію (Індикативний графік інституційних реформ, адаптації законодавства та надання доступу до ринку).
- Забезпечення взаємозв'язку української системи закупівель «ProZorro» і інформаційної системи ЄС у сфері закупівель TED.²⁹
- Подальше удосконалення системи закупівель в т.ч. вирішення питань щодо використання нецінових критеріїв оцінки, застосування фінансових інструментів (опціонів, ф'ючерсів, свопів, погодних деривативів для довгострокових контрактів або на волатильних ринках), оцінка та попередження ринкових та неринкових ризиків (що викривляють результати закупівель через укладення додаткових угод), подальша інтеграція із доступними джерелами відкритих даних для спрощення оцінки контрагентів тощо.³⁰
- Забезпечення відповідності нових законодавчих ініціатив міжнародним зобов'язанням України у сфері публічних закупівель, в т.ч. в рамках Угоди про асоціацію та Угоди СОТ про державні закупівлі. Недопущення ухвалення законодавчих актів, які порушують базові принципи і вимоги європейського та міжнародного законодавства, обмежують конкуренцію та зменшують прозорість системи публічних закупівель (зокрема, проект закону № 3739 від 24.06.2020).

²⁷ https://cep.kse.ua/assets/img/articles/Prozorro_report_ua.pdf

²⁸ https://cep.kse.ua/assets/img/articles/Prozorro_report_ua.pdf

²⁹ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf>

³⁰ <https://voxukraine.org/uk/richnitsya-prozorro-ua/>

Ринок меду

1. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до УА

Зобов'язання за УА: Стаття IV.4.64, Додаток V (Санітарні та фітосанітарні заходи) УА передбачає адаптацію законодавства України до Директиви 2001/110/ЄС щодо вимог до окремих показників якості меду.

Стаття V. 17.405, Додаток XXXVIII (Сільське господарство та розвиток сільських територій) передбачає адаптацію законодавства України до Директиви 2001/110/ЄС щодо: приведення термінології щодо меду у відповідність з нормами ЄС; Встановлення правил щодо зазначення найменування продукту (меду); забезпечення добросовісних правил торгівлі медом та захисту прав споживачів; Дотримання вимог норм ЄС щодо типів меду; встановлення заборони випуску в обіг меду, який не відповідає нормам ЄС.

Ухвалене законодавство України: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.06.2019 р. №330 «Про затвердження Вимог до меду». Цей наказ набрав чинності з **6 лютого 2020 року**. Він спрямований на імплементацію в законодавство України Директиви 2001/110/ЄС, встановлює вимоги щодо термінології, маркування, етикетування меду, що дасть змогу забезпечити безперешкодне функціонування ринку та запобігати підприємницькій практиці, що вводить споживача в оману. Наказ передбачає добровільне застосування затверджених Вимог до **01 січня 2023 року**, що дозволить операторам ринку підготуватися до нових вимог. Виконання наказу дозволить забезпечити український ринок якісною продукцією та розширити експортні можливості України.

Стан виконання зобов'язань щодо наближення законодавства: Відповідно до Пульсу Угоди, Україна виконала зобов'язання щодо адаптації законодавства, що застосовується до меду, у відповідність із законодавством ЄС.³¹

2. Доступ на ринок ЄС в рамках ПВЗВТ

Для експорту меду натурального (код УКТ ЗЕД 0409) в рамках ПВЗВТ між Україною та ЄС діє безмитна тарифна квота (обсяг безмитної квоти станом на 2021 р. – 6000 т в рік). ЄС надав можливість безмитного експорту меду в рамках тарифної квоти (початковий обсяг тарифної квоти 5000 т в рік) ще у 2014 р. – в режимі автономних торговельних преференцій (АТП) ЄС. При перевищенні обсягу квоти застосовується ставка увізного мита ЄС — 17,3%.

Україна включена до дозвільного списку країн з правом експорту меду до ЄС – відповідно до Рішення (ЄС) 2011/163.³²

При експорті до ЄС оператори ринку повинні виконувати вимоги базових регламентів і директив ЄС щодо безпечності харчової продукції, зокрема щодо наявної системи безпечності продукції (НАССР). Для того, аби здобути право експорту, суб'єкти господарювання повинні зробити ряд кроків: оформити ветеринарно-санітарний паспорт пасіки, отримати експлуатаційний дозвіл, зареєструвати експортні потужності у відповідному реєстрі Держпродспоживслужби як експортера меду із зазначенням країни призначення, провести лабораторні дослідження меду і отримати відповідний

³¹ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/sanitary-and-phytosanitary-measures/2017-substream1-5>

³² <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:070:0040:0046:EN:PDF>

міжнародний сертифікат на імпорту меду та інших продуктів бджільництва, який видається Головним управлінням Держпродспоживслужби.³³

3. Розвиток ринку в результаті наближення законодавства відповідно до УА та збільшення доступу на ринок ЄС

- **Розвиток інфраструктури та інституцій ринку**

Держпродспоживслужба - центральний орган виконавчої влади, діяльність якого координується Кабінетом Міністрів України через Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства та який реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів.³⁴ Держпродспоживслужба офіційно розпочала роботу у квітні 2016 р.³⁵

Зокрема, Держпродспоживслужба здійснює державний моніторинг залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у меді (відповідно до вимог Директиви 96/23/ЄС), видає ветеринарно-санітарний паспорт пасіки, затверджує та веде реєстри потужностей операторів ринку, на які видано експлуатаційні дозволи, а також експортних потужностей, видає міжнародний сертифікат на імпорту меду на основі результатів лабораторних досліджень тощо.

- **Основні показники розвитку ринку та конкуренції**

Кількість виробників та експортерів меду до ЄС

Виробництво меду в Україні як правило зосереджено в господарствах населення – 98% і лише 2% виробляється зареєстрованими суб'єктами господарювання. Тому на ринку існує велика проблема у підрахунку кількості виробників, кількості виробленого меду та джерел його походження. За приблизними експертними даними, в Україні близько 400 тис. громадян пасічників займаються бджільництвом, вони виробляють переважну частину меду.³⁶

Відповідно до Реєстру експортних потужностей Держпродспоживслужби, в Україні зареєстровано 77 суб'єктів господарювання, які здійснюють експортні операції з медом – станом на березень 2021 р.³⁷ ПВЗВТ сприяла зростанню кількості експортерів меду, які отримали право експорту до ЄС - якщо в 2010 році цим займалося до 10 компаній, то сьогодні – близько 70 компаній. Ринок меду оцінюється як конкурентний.³⁸

Україна - найбільший постачальник меду до ЄС

ПВЗВТ сприяла збільшенню країн-покупців в ЄС та нарощуванню обсягів експорту українського меду до ЄС.

Протягом 2016-2019 рр. Україна була другим (після Китаю) найбільшим експортером меду до ЄС. У 2020 р. Україна ще більше наростила поставки меду до ЄС і стала найбільшим постачальником меду. За даними Єврокомісії, у 2020 р. обсяг поставок меду з України до ЄС досяг рекордних 55,2 тис. т.³⁹

³³ <https://www.kmu.gov.ua/news/250400824>

³⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF#Text>

³⁵ <https://dpss.gov.ua/sluzhba/prosluzhbu>

³⁶ <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/proekt-nakazu-ministerstva-agnarnoi-politiki-ta-prodovolstva-ukraini-pro-zatverdzhennya-vimog-do-medu>

³⁷ https://docs.google.com/spreadsheets/d/11ehUuFVXI8bi5S2YmqxSIhW5RjppHB2ReUu_8cXItE/edit#gid=0

³⁸ https://cdn.regulation.gov.ua/a7/04/52/e5/regulation.gov.ua_%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D1%83%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%83.pdf

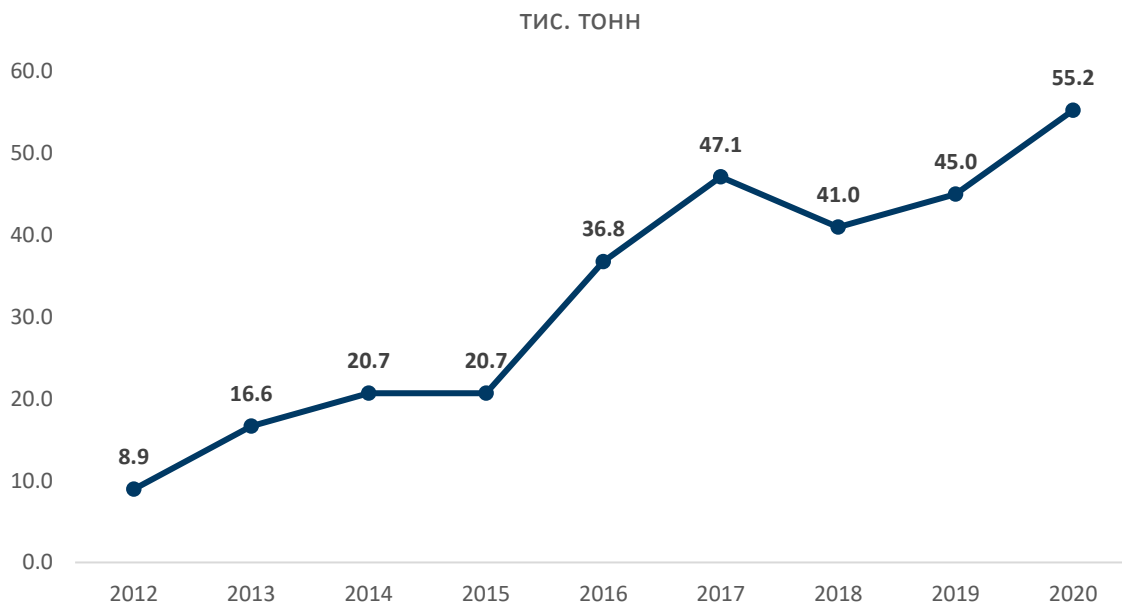
³⁹ <https://comtrade.un.org/data/>

Відповідно, протягом дії ПВЗВТ обсяги експорту меду до ЄС збільшилися більше, ніж удвічі - з 20,7 тис. т у 2015 р. до 55,2 тис. т у 2020 р. У порівнянні з 2013 р. (докризовий рік, коли не застосовувалися автономні торговельні преференції ЄС для України) – обсяги експорту меду зросли у 3,3 рази. (Рисунок 1).

Відповідно, частка України у загальних поставках меду до ЄС також збільшилася з 10% у 2015 р. до 31% у 2020 р. (у фізичних обсягах).

Основні споживачі українського меду в ЄС: Польща, Німеччина, Бельгія, Франція, Данія.

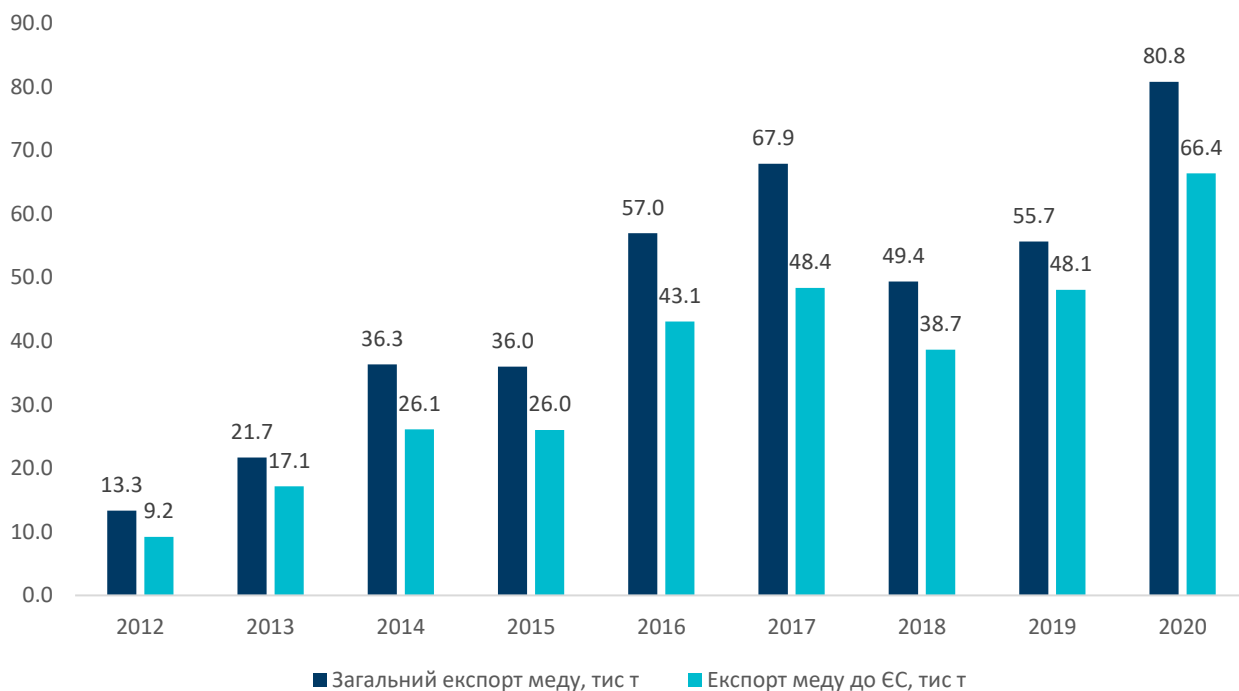
Рисунок 1. Динаміка поставок меду з України до ЄС*, 2012-2020 рр., тис. тон

*Джерело: Comtrade. *Примітка: Дані Європейського Союзу щодо імпорту меду з України.*

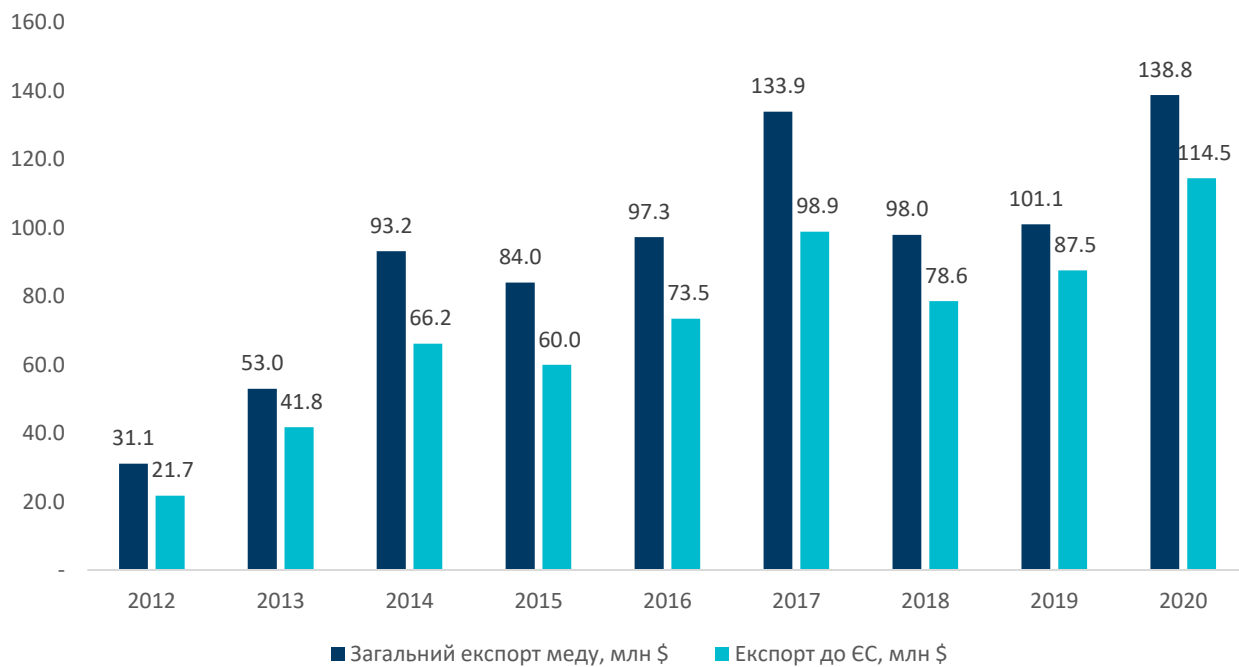
Ринок ЄС – є найбільшим ринком збуту для українського меду. За даними Держстатистики України, частка ЄС у загальному експорті меду з України у 2019-2020 рр. **перевищувала 80%**. У 2020 р. загальний експорт меду з України сягнув 80 тис. тон у 2020 р. вартістю 139 млн. дол. США., з них до ЄС - 66 тис. тон вартістю 114,5 тис.дол. США (Рисунок 2 і 3). Експортні операції меду до ЄС забезпечили Україні збільшення у 5 разів обсягу валютної виручки протягом 2012-2020 рр. – з 21,7 тис. дол. США у 2012 р. до 114,5 тис. дол. США у 2020 р. (Рисунок 3).

Рисунок 2. Динаміка загального експорту меду з України та експорту меду до ЄС, 2012-2020 рр., тис. тон

Джерело: Державна служба статистики України

Рисунок 3. Динаміка загального експорту меду з України та експорту меду до ЄС, 2012-2020 рр., млн. дол. США

Джерело: Державна служба статистики України

Крім того, перспективним напрямком для українських експортерів меду є нарощення поставок **органічного меду** до ЄС. У 2017 році відбувся перший експорт українського органічного меду, а у 2018 і 2019 роках обсяги його експорту досягали майже 300 тон щороку.⁴⁰

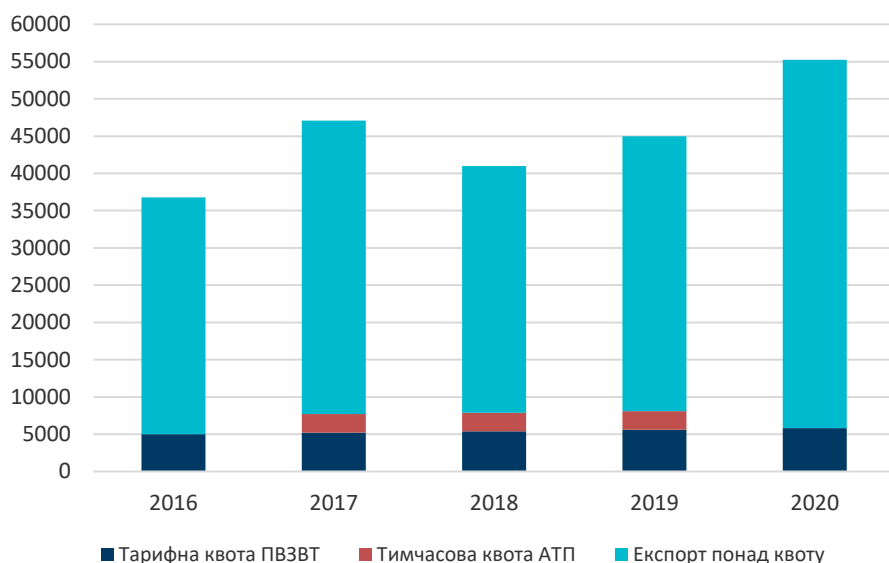
Тарифна квота на мед в рамках ПВЗВТ — одна з найбільш затребуваних українськими експортерами до ЄС. Як основна, так і додаткова преференційна квота на мед (ця тимчасова квота надавалася в режимі АТП з 2017 р. терміном на 3 роки, у 2021 р. її дія вже закінчилася) використовувались в перші дні нового року.

Фактичні обсяги експорту меду до ЄС зазвичай перевищують розмір безмитної тарифної квоти у 7-8 і більше разів (Рисунок 4).

Так, у 2019 р. Україна поставила в ЄС 45 тис. т меду., в т.ч. безмитний експорт здійснювався в рамках тарифної квоти 5,6 тис т, а також додаткової тимчасової квоти автономних торговельних преференцій ЄС 2,5 тис т., тоді як поставки понад ці безмитні квоти становили близько 37 тис т.

Заплановані у 2021 р. консультації між Україною та ЄС щодо оновлення положень Угоди про асоціацію з метою лібералізації торгівлі товарами відповідно до Статті 29 стануть можливістю для розширення обсягу безмитного експорту меду з України до ЄС.

Рисунок 4. Експорт меду з України до ЄС* в рамках та поза тарифних квот, 2016-2020 рр., у тонах

Джерело: Єврокомісія, Київська школа економіки <https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/01/Trade-Tariffni-kvoti-YES-dlya-Ukrayini.pdf>

* Примітка: На основі даних Європейської Комісії.

Медова галузь України значною мірою орієнтована на експорт — за даними Державної служби статистики, у 2019 р. зареєстрований обсяг виробництва меду склав близько 70 тис. т меду (за оцінками

⁴⁰ https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/02/UAOrganic_fact_sheet_2020-UA-1.pdf

експертів, загальний обсяг виробництва меду може сягати 100 тис. т⁴¹), а загальний обсяг експорту становив 55,7 тис.т⁴². Оскільки ЄС є найбільшим ринком збуту з часткою близько 80% – відтак, доступ на ринок ЄС є визначальним для розвитку усєї галузі. Разом з тим, забезпечення відповідності європейським вимогам також сприяє виходу українського меду на нові ринки та подальшому нарощенню експорту і розвитку галузі бджільництва в Україні.

4. Наступні кроки щодо розвитку ринку меду

- Впровадження українськими виробниками меду положень наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.06.2019 р. №330 «Про затвердження Вимог до меду», який гармонізує національні вимоги до меду з європейськими з метою забезпечення вітчизняного ринку якісною продукцією та розширення експортних можливостей України.
- Збільшення обсягу безмитного експорту українського меду до ЄС з врахуванням поточного експортного потенціалу України шляхом перегляду обсягу чинної тарифної квоти ЄС (6000 тон). Включення цього питання у порядок денний перемовин зі стороною ЄС щодо оновлення торговельної частини Угоди про асоціацію відповідно до Статті 29 Розділу IV, які заплановані у 2021 р.
- Сприяння виходу на ринок ЄС продуктам, які мають вищу додану вартість – зокрема, розфасованого меду у власну тару під українським брендом.⁴³
- Нарощення обсягів поставок органічного меду до ЄС та отримання відповідних сертифікатів органічної продукції.
- Вирішення проблемних питань щодо відсутності чіткого маркування про походження меду та виявлення фальсифікованого продукту, реєстрації пасік та видачі ветеринарно-санітарного паспорта пасіки, посилення захисту бджіл від отруєння засобами захисту рослин.

⁴¹ <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/24/657403/>

⁴² http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf

⁴³ <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/11/30/7041425/>

Ринок органічної продукції

1. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до УА

Відповідно до Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання привести у відповідність з нормами ЄС законодавство у сфері органічного виробництва, а саме виробництва, зберігання, переробки, пакування, транспортування та зберігання органічної продукції. Законодавство ЄС визначає, що **органічне виробництво** – це загальна система управління підприємством та виробництвом харчових продуктів, яка об'єднує найкращі екологічні методи захисту навколишнього середовища, високий рівень біорізноманіття, збереження природних ресурсів, дотримання високих стандартів добробуту тварин та методу виробництва поряд із наданням переваг простими споживачами для продуктів, які вироблені з використанням природних речовин та процесів (Регламент Ради (ЄС) 834/2007).⁴⁴

Глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій», Стаття V.17.405 та Додаток XXXVIII передбачають поступове зближення та гармонізацію з положеннями Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та Регламенту Комісії (ЄС) № 889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007». Зокрема, зобов'язання передбачають:

- Приведення у відповідність з нормами ЄС термінологічного апарату щодо органічного виробництва та маркування такої продукції.
- Встановлення згідно з вимогами ЄС правил та принципів виробництва та обігу органічної продукції та сировини.
- Встановлення єдиного класифікаційного переліку продуктів та речовин, що використовуються у органічному виробництві та критеріїв видачі дозволу на їх використання згідно з правилами ЄС
- Приведення у відповідність до норм ЄС правил щодо перехідного періоду для виробництва органічної продукції.
- Встановлення єдиного переліку термінів та логотипів, пов'язаних з маркуванням органічної продукції згідно з вимогами ЄС.
- Створення системи контролю та визначення органів, відповідальних за контроль за зобов'язаннями в сфері органічного виробництва тощо.

Ухвалене законодавство на виконання УА: З метою імплементації Регламенту Ради 834/2007 ухвалено Закон України № 2496-VIII від 10.07.2018 «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Закон введений в дію **02.08.2019 р.** Закон запроваджує систему нагляду та контролю за виробництвом та обігом органічної продукції та сировини, та встановлює відповідальність за невиконання законодавства в цій сфері, а також регулює порядок маркування органічної продукції і використання напису «органічний» та розміщення Державного логотипу для органічної продукції.⁴⁵ Крім того, ухвалено низку нормативно-правових актів щодо запровадження механізму реєстрації операторів, органів сертифікації, органічного насіння та садивного матеріалу, сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції

⁴⁴ https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Adaptatsiya-do-zakonodavstva-YES_u-fokusi-mali-ta-seredni-vyrobnyky-agrarnoyi-produktsiyi-2e-vydannya.pdf

⁴⁵ https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Adaptatsiya-do-zakonodavstva-YES_u-fokusi-mali-ta-seredni-vyrobnyky-agrarnoyi-produktsiyi-2e-vydannya.pdf

(Постанова КМУ №970 від 23.10.2019, Постанова КМУ № 87 від 12.02.2020, Постанова КМУ № 1032 від 21.10.2020) тощо.

Стан виконання: Відповідно до Пульсу Угоди, Україна виконала переважну частину зобов'язань щодо приведення законодавства у сфері органічного виробництва у відповідність із законодавством ЄС.⁴⁶ Неповністю виконані окремі зобов'язання (формування механізму аудиту та перевірок контролюючих органів, забезпечення дотримання контрольних вимог для домашньої худоби, її ідентифікації та спеціальних контрольних заходів, тощо).⁴⁷

2. Доступу на ринок ЄС в рамках ПВЗВТ

Експортери органічної продукції з України користуються перевагами ПВЗВТ з ЄС, в рамках якої були скасовані/зменшені ставки ввізних мит ЄС для багатьох позицій української сільськогосподарської та харчової продукції (ягоди, горіхи, тощо) або введені безмитні тарифні квоти.

Продукція, сертифікована як органічна відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України, повинна супроводжуватися копією сертифіката, що засвідчує органічне виробництво та/або обіг такої органічної продукції, виданого органом іноземної сертифікації, внесеним до Переліку органів іноземної сертифікації.

3. Розвиток і формування ринку в результаті наближення законодавства відповідно до УА та збільшення доступу на ринок ЄС

• Розвиток інфраструктури та інституцій ринку

Відповідно до Закону №2496-VIII, органи державного регулювання та суб'єкти ринку органічної продукції включають:

Органи державного регулювання у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції:

- Мінекономіки - центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, веде Реєстри органів сертифікації та операторів органічного ринку тощо.
- Повноваження здійснювати державний контроль (нагляд) у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції надано Держпродспоживслужбі, яка перевіряє діяльність операторів та органів сертифікації, а також проводить планові та позапланові заходи моніторингу органічної продукції на ринку з метою запобігання потраплянню на ринок неорганічної продукції, маркованої як органічна, веде Перелік органів іноземної сертифікації.

Суб'єкти ринку органічної продукції включають:

- оператори ринку (включені до Реєстру операторів).
- органи сертифікації проводять діяльність із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції відповідно до українського законодавства (включені до Реєстру органів сертифікації).

⁴⁶ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/agriculture>

⁴⁷ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/agriculture>

- органи іноземної сертифікації - мають право на проведення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції відповідно до вимог законодавства іншого, ніж законодавство України (внесений до Переліку органів іноземної сертифікації).⁴⁸

Ухвалення Закону № 2496-VIII від 10.07.2018 започаткувало в Україні **створення вітчизняної системи сертифікації органічного виробництва** та належної системи державного контролю (нагляду) у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що відповідають законодавству ЄС у цій сфері. Зокрема, у жовтні 2020 р. уряд затвердив Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який врегульовує питання запровадження національної системи сертифікації органічного виробництва відповідно до законодавства України.⁴⁹

Для початку роботи національної системи сертифікації необхідно, перш за все, запустити ведення реєстрів: Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, а також Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства України, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу.⁵⁰ Відповідно до Закону №2496-VIII, до Державного реєстру органів сертифікації вносяться органи сертифікації, акредитовані відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності».⁵¹

Станом на березень 2021 р., в Україні діє 34 органи іноземної сертифікації, акредитованих на міжнародному рівні і включених до Переліку органів іноземної сертифікації.

- **Основні показники розвитку ринку органічної продукції України**

ПВЗВТ з ЄС сприяє динамічному розвитку ринку органічної продукції в Україні: зростають площі земель, зайняті під органічне виробництво, збільшується кількість виробників та обсяги виробленої продукції.

За даними Мінекономіки, у 2019 р. загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду склала близько 468 тис. га (1,1% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України)⁵². (Рисунок 5)

За оцінками Мінекономіки, на ринку у 2019 р. діяло 617 операторів органічного ринку, з них 470 – сільськогосподарські виробники.⁵³ Кількість операторів у 2019 р. **збільшилася на 45%** порівняно з 2016 р. – з 426 до 617 операторів відповідно. (Рисунок 6)⁵⁴ Більшість з цих операторів виробляє органічну сировину, проте зростає також кількість переробних підприємств органічної продукції. За даними ГС «Органічна Україна», із 617 операторів, які діяли у 2019 році в Україні, було 86 переробних підприємств органічної продукції, причому 60 переробних підприємств виробляли кінцеву фасовану органічну продукцію, що продавалася на внутрішньому ринку.⁵⁵

⁴⁸ https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/organic/Organic_law%20guide%20final.pdf

⁴⁹ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=8634112e-c4ef-426f-88db-3b565c58ca8e&title=UriadSkhvalivPostanovuSchodoZaprovadzhenniaVUkrainiVlasnoiSistemiSertifikatsiiOrganichnoiProduktsii>

⁵⁰ <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=25608754-6cbd-4ce5-99c2-c8b1a8448623>

⁵¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#n475>

⁵² <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

⁵³ <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

⁵⁴ https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/02/UAOrganic_fact_sheet_2020-UA-1.pdf

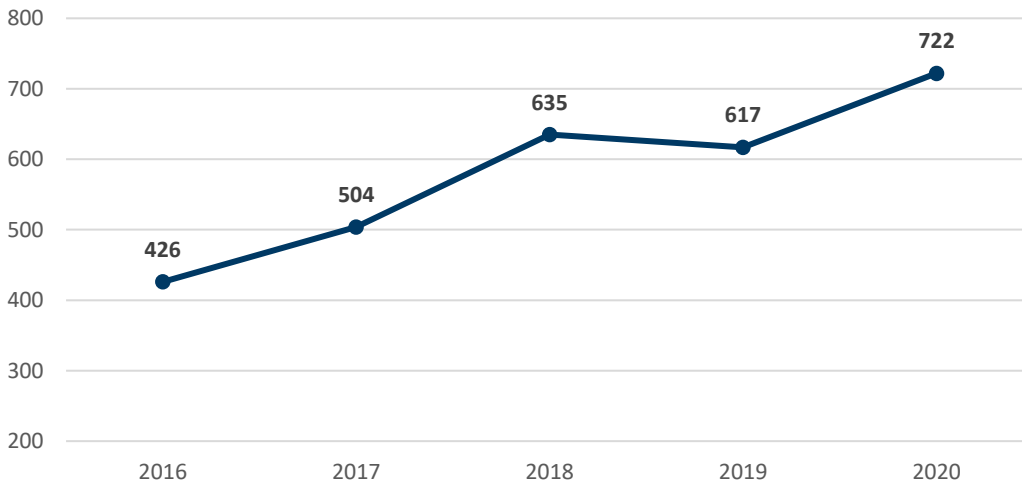
⁵⁵ <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/18/669317/>

Рисунок 5. Органічна карта України, 2019 р.

Джерело: Мінекономіки

Рисунок 6. Динаміка загальної кількості операторів ринку органічної продукції в Україні, сертифікованих за стандартом, що еквівалентний органічному законодавству ЄС та США, 2016-2020 рр.

Джерело: 2016-2019 рр. – *Офіс підтримки реформ при Міністерстві аграрної політики та продовольства України/ Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.*⁵⁶ 2019 р. – *Мінекономіки,*⁵⁷ 2020 р. (станом на листопад) - ТОВ «Органік Стандарт»⁵⁸

⁵⁶ https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/02/UAOrganic_fact_sheet_2020-UA-1.pdf

⁵⁷ <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

⁵⁸ <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/18/669317/>

Зростає кількість органів сертифікації органічної продукції. Станом на березень 2021 року, кількість **органів іноземної сертифікації**, акредитованих на міжнародному рівні і включених до Переліку органів іноземної сертифікації, майже подвоїлася порівняно з 2017 роком (з 18 до 34 органів)⁵⁹. Більшість органів сертифікації, які працюють в Україні, є членами Європейської Ради органічних органів сертифікації (ЕОСС).⁶⁰ Зокрема, Органік Стандарт - єдиний український орган сертифікації, включений у офіційний перелік сертифікаційних органів, визнаних у ЄС та Швейцарії. Органік Стандарт має повноваження сертифікувати всі види продукції як органічні на території України та надавати експортні сертифікати, за винятком вина та продукції перехідного періоду.⁶¹

Переважає більшість (понад 90%) органічних операторів в Україні сертифіковані за органічним стандартом ЄС, що є еквівалентним Регламентам ЄС 834/2007 та 889/2008, які застосовуються як для експорту органічної продукції, так і на внутрішньому ринку. Українські органічні оператори також часто сертифіковані відповідно до Національної органічної програми США (NOP) та/або Канадського органічного режиму (COR). Інші органічні стандарти, які використовують в Україні: Bio Suisse (Біо Свісс, Швейцарія), Naturland (Натурланд) та Bioland (Біоланд) (обидва – Німеччина), JAS (Японія) та KRAV (Швеція).⁶²

Україна – один з найбільших постачальників органічної продукції в ЄС

Ринок органічної продукції України значною мірою орієнтований на експорт: Україна експортує близько 80% виробленої органічної продукції.⁶³ За даними «The World of Organic Agriculture 2021»⁶⁴, протягом 2016-2019 рр. загальний експорт органічної продукції з України зріс у 2,8 разів (з 59 млн. євро у 2016 р. до 168 млн. євро у 2019 р.)⁶⁵ (Рисунок 7).

За оцінками ТОВ "Органік Стандарт", протягом 2016-2019 років фізичні обсяги експорту української органічної продукції зросли з 245,1 до 469 тис. тонн, а експортна виручка – з 78 млн. дол. США до 189 млн. дол. США⁶⁶.

⁵⁹ https://docs.google.com/spreadsheets/d/1ngUINgOKOdDvKd4uOq_yZYXL6A9ywi-1zbBoh6R2vc/edit#gid=0

⁶⁰ <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/9356-ob.pdf>

⁶¹ https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Adaptatsiya-do-zakonodavstva-YES_u-fokusi-mali-ta-seredni-vyrobnyky-agrarnoyi-produktsiyi-2e-vydannya.pdf

⁶² https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2020/02/UAOrganic_fact_sheet_2020-UA-1.pdf

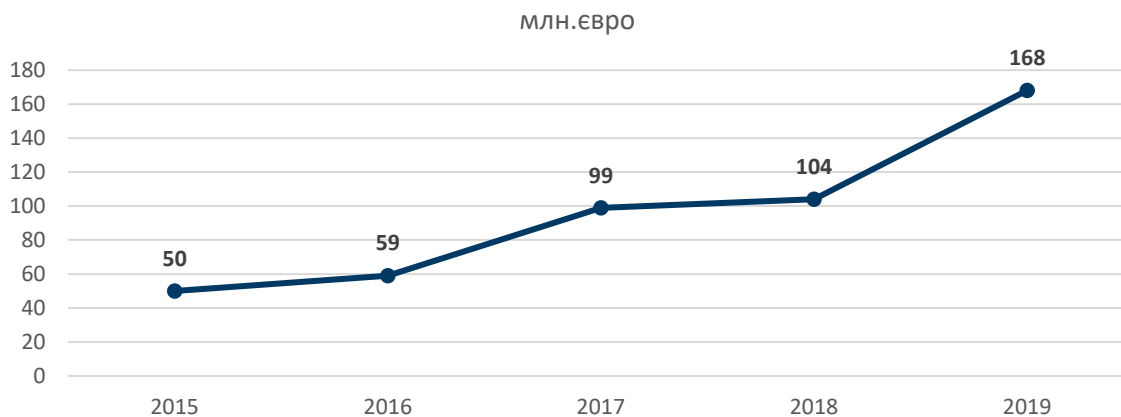
⁶³ <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/9356-ob.pdf>

⁶⁴ В Україні на сьогодні відсутні офіційні статистичні дані щодо обсягу виробництва, споживання, експорту, імпорту органічної продукції.

⁶⁵ <http://uaexport.org/2021/03/12/ukrayina-stabilno-pokrashhuje-pokazniki-organichnogo-eksportu/>

⁶⁶ <https://agrotimes.ua/agromarket/ekspert-ukrayinskoyi-organichnoyi-produktsiyi-za-chotyry-roky-zris-majzhe-vidvichi/>

Рисунок 7. Загальний експорт органічної продукції з України, млн. євро.

Джерело: «The World of Organic Agriculture 2021» <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1150-organic-world-2021.pdf>

У 2019 році загальний експорт вітчизняної органічної продукції склав 189 млн доларів (469 тис. тонн), з якого 85% – Європа, 12% – Північна Америка, біля 3% – Азія, близько 1% – Африка.⁶⁷ Найбільшими країнами-споживачами вітчизняної органічної продукції в ЄС є Нідерланди, Німеччина, Італія. Українські виробники також експортують в США, Великобританію, Швейцарію, Австралію та деякі країни Азії.

Ринок ЄС є драйвером нарощення українського експорту та розвитку органічного виробництва в Україні, адже **більше 70% української органічної продукції постачається в ЄС і обсяги українського органічного експорту до ЄС зростають.**⁶⁸

За даними Єврокомісії, у 2019 р. український імпорт до ЄС збільшився на 27% - з 265,8 тис. тон у 2018 р. до 337,9 тис. тон в 2019 р.⁶⁹

У 2019 році Україна посіла 2-ге місце (після Китаю) зі 123 країн за фізичними обсягами експортованої органічної продукції до ЄС (у 2018 р. була на 4 місці). ЄС імпортував 3,24 млн. тонн органічної агропродовольчої продукції, з них **10,4% було ввезено з України** (у фізичному вимірі) – у 2018 р. частка України становила 8,2%. При цьому Україна є найбільшим експортером органічних зернових до ЄС (32% пшениці, 77% інших зернових надійшло з України у 2019 р.).

Основними продуктами органічного експорту до ЄС є зернові (близько 70% українського органічного експорту до ЄС), олійні, ягоди, гриби, горіхи, фрукти. Також експортуються макуха соняшника, борошно, олія соняшникова, шрот соняшниковий, яблучний концентрат та березовий сік. Українські оператори експортують не лише сировину, а й органічну напівперероблену та перероблену продукцію (органічна соняшникова олія, фруктові соки тощо).

Зростаючий попит європейських споживачів на українську органічну продукцію свідчить про її якість та конкурентоспроможність.

⁶⁷<https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiki-doluchilos-do-uchasti-v-mizhnarodnij-vistavci-organichnih-harchovih-produktiv-biofach-2021>

⁶⁸<https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/18/669317/>

⁶⁹https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-imports-june2020_en.pdf

Розвиток внутрішнього ринку

Внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні поступово розширюється, в т.ч. через основні мережі супермаркетів. Попит на органічну продукцію на внутрішньому ринку зростає, її асортимент збільшується. За оцінками IFOAM та Федерації органічного руху України, обсяг внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів становив 36 млн. євро у 2019 р., що удвічі більше порівняно з 2015 роком (17,5 млн. євро).⁷⁰

Основними видами органічної продукції, яка виробляється та споживається в Україні є: зернові, бобові та олійні культури; ягоди, гриби, горіхи; молоко та молочні продукти; крупи, рослинні олії; борошно; м'ясо та м'ясопродукти; фрукти, овочі, зелень; соки, сиропи, джеми, чай; мед.⁷¹ Причому швидко збільшується кількість переробників органічної продукції, та виробників, які мають маркований органічний продукт в пропозиції для кінцевого споживача.⁷²

- **Вплив на прозорість, підзвітність та зменшення корупції**

Створення національної системи сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції згідно з законодавством України та ведення відкритих реєстрів у сфері органічного виробництва (Реєстр операторів, Реєстр органів сертифікації, Реєстр органічного насіння і садивного матеріалу та Перелік органів іноземної сертифікації) сприятиме розвитку та прозорості вітчизняного органічного сектору. Ведення таких реєстрів підвищує відповідальність учасників ринку, забезпечує захист операторів від недобросовісної конкуренції та посилює довіру споживача до продукції маркованої як органічна.

4. Наступні кроки щодо розвитку ринку

Розвиток органічного сектору є перспективним для вітчизняних аграріїв та українських споживачів в контексті **забезпечення продовольчої безпеки, здорового харчування, збереження навколишнього природного середовища та участі України у Європейській зеленій угоді**. Наступними важливими кроками для його розвитку є:

- Збільшення можливостей інтеграції у європейські ланцюги поставки органічної агропродукції та продуктів харчування, розвиток органічного землеробства із залученням малих і середніх сільськогосподарських виробників.
- Запуск національної системи сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції відповідно до національного законодавства та відкритих реєстрів у сфері органічного виробництва, що сприятиме розвитку вітчизняного органічного сектору, збільшенню прозорості виробництва та насиченню внутрішнього ринку органічною продукцією.
- Подальше зниження регуляторних і тарифних бар'єрів для експорту української органічної продукції в ЄС (в рамках тарифних квот тощо), внесення цього питання до порядку денного перемовин з ЄС щодо оновлення Угоди про асоціацію.
- Забезпечення збору офіційних статистичних даних щодо обсягу виробництва та міжнародної торгівлі, споживання органічної продукції в Україні.

⁷⁰ <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/>

⁷¹ <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/9356-ob.pdf>

⁷² <https://agropolit.com/news/18811-ukrayina-zaynyala-drugye-mistse-po-postavtsi-v-yes-svoeyi-organichnoyi-sirovini>

Ринок електронних довірчих послуг

1. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до УА

Зобов'язання за УА: Стаття V.14.394, Додаток XVII-3 УА передбачають адаптацію законодавства України до Регламенту (ЄС) 910/2014 від 23 липня 2014 р. (eIDAS) про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій.

Ухвалене законодавство України: 7.11.2018 набрав чинності Закон України №2155-VIII від 05.10.2017 року «Про електронні довірчі послуги». Закон оновив законодавство у сфері електронної ідентифікації та електронного цифрового підпису у відповідності до Регламенту eIDAS № 910/2014. Також були ухвалені основні підзаконні нормативно-правові акти на виконання цього закону.

Стан виконання зобов'язань щодо наближення законодавства: Україна значною мірою виконала зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до положень Регламенту (ЄС) 910/2014 (Закон України №2155-VIII «Про електронні довірчі послуги»). Разом з тим, потребують уточнення окремі положення ухваленого законодавства для повної відповідності з нормами ЄС, а також створення інституційної та технічної спроможності для практичного впровадження норм ухваленого законодавства.

2. Доступ до ринку ЄС та України

Угодою про асоціацію між Україною та ЄС (Стаття 140 Частини 6 «Електронна торгівля») передбачена можливість взаємного визнання електронних довірчих послуг між Україною та ЄС («визнання сертифікатів електронних підписів, виданих населенню, та сприяння розвитку послуг транскордонної сертифікації»).

З цією метою була ухвалена Постанова Кабінету Міністрів України №60 від **23.01.2019** визначає порядок взаємного визнання українських та іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-телекомунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав.

На сьогодні з іноземними державами не укладено жодного міжнародного договору України про взаємне визнання сертифікатів відкритих ключів та електронних підписів. **Такі договори сприяють розвитку транскордонної співпраці у цифровій сфері (в т.ч. транскордонної електронної торгівлі) з європейськими та іншими міжнародними партнерами.**

За результатами 7-го засідання Ради асоціації Україна-ЄС від 11 лютого 2021 року був узгоджений **Спільний робочий план співпраці між ЄС та Україною щодо електронних довірчих послуг**⁷³ з перспективою укладення угоди про взаємне визнання, яка повинна базуватися на наближенні до законодавства та стандартів ЄС.

Досягнення сумісності електронних довірчих послуг в Україні з ЄС та укладення угоди про їхнє взаємне визнання дозволить **українським підприємцям укладати онлайн-контракти за**

⁷³https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/lyudmila-rabchinska-ukraina-ta-es-spivpratsyuvativmut-zadlya-vzaemnogo-viznannya-elektronnikh-dovirchikh-poslug/20_12_08_EU_UA_Joint_Working_Plan_on_mutual_recognition_of_trust.pdf

допомогою власних кваліфікованих електронних підписів (КЕП) та перевіряти електронні підписи, створені в ЄС. В той же час громадяни України зможуть отримувати публічні послуги онлайн у країнах-членах ЄС за допомогою українського кваліфікованого електронного підпису.⁷⁴ На сьогодні Україна бере участь у спільному пілотному проєкті з Естонією щодо транскордонного електронного підпису, де тестується технічна можливість перевіряти е-підпис Естонії в Україні і навпаки.

3. Розвиток ринку в результаті наближення законодавства відповідно до УА

• Розвиток інфраструктури та інституцій ринку

Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», суб'єктами відносин у сфері електронних довірчих послуг є: користувачі електронних довірчих послуг; надавачі електронних довірчих послуг; органи з оцінки відповідності; засвідчувальний центр; центральний засвідчувальний орган; контролюючий орган.

Зокрема, Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) - забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері електронних довірчих послуг і виконує функції центрального засвідчувального органу (ЦЗО). Центральний засвідчувальний орган (ЦЗО), впроваджує, підтримує в актуальному стані та публікує на своєму офіційному веб-сайті Довірчий список, в якому міститься інформація про кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг разом з інформацією про кваліфіковані електронні довірчі послуги, які вони надають.

Також при Національному банку України створений засвідчувальний центр для забезпечення внесення кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг у банківській системі та при здійсненні переказу коштів (учасників платіжних систем) до Довірчого списку, та надання їм кваліфікованої електронної довірчої послуги формування, перевірки та підтвердження чинності кваліфікованого сертифіката електронного підпису чи печатки.

Контролюючий орган - Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України – відповідає за встановлення вимог з безпеки та захисту інформації під час надання та використання електронних довірчих послуг, контроль за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг.

Відповідно до Закону України №2155-VIII «Про електронні довірчі послуги», діяльність з оцінки відповідності вимогам до кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг та послуг, що ними надаються, проводять акредитовані органи з оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг. На сьогодні в Україні **інфраструктура оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг не сформована**. Зокрема, відсутні акредитовані органи з оцінки відповідності, які відповідають європейським вимогам до цих органів, а кваліфіковані надавачі довірчих послуг не можуть пройти процедури оцінки відповідності **згідно з вимогами ЄС**.

До ухвалення Закону України «Про електронні довірчі послуги» в Україні розвивалася лише інфраструктура електронного підпису із застосуванням **національного алгоритму криптографічного захисту інформації**. На виконання Закону України «Про електронні довірчі послуги» були започатковані нові підходи із одночасним застосуванням національних і **міжнародних криптографічних алгоритмів електронного підпису**.

⁷⁴ https://thedigital.gov.ua/news/lyudmila-rabchinska-ukraina-ta-es-spivpratsyuvativimut-zadlya-vzaemnogo-viznannya-elektronnikh-dovirchikh-poslug?fbclid=IwAR1HIk9FED6ZcgTRyajikIOXNHWUYQZNz--RFdgJLHjIPmgNl0_LNGZrLc8

Застосування міжнародних криптографічних алгоритмів, які визначені міжнародними та європейськими стандартами, необхідне для забезпечення **технологічної сумісності (інтероперабельності) у сфері електронних довірчих послуг при транскордонній взаємодії**. Зокрема, з 2017 р. для здійснення електронної ідентифікації почали впроваджуватися міжнародні алгоритми криптозахисту RSA та ECDSA, визначені гармонізованим з міжнародним національним стандартом ДСТУ ETSI TS 119 312: 2015. **Сумісність криптографічних алгоритмів електронних підписів важлива для транскордонної взаємодії з країнами ЄС та іншими міжнародними партнерами**, в т.ч. для транскордонної електронної торгівлі, транскордонних електронних розрахунків, інтеграції України у Єдиний цифровий ринок ЄС.

Проте **через технічні та регуляторні обмеження**⁷⁵ щодо впровадження міжнародних криптографічних алгоритмів на ринку електронних довірчих послуг **продовжує домінувати інфраструктура із застосуванням національного криптографічного алгоритму** - нею користується переважна більшість користувачів та надавачів електронних довірчих послуг, державних органів для електронного документообігу та електронної автентифікації осіб в межах країни. Ці обмеження значно ускладнюють розвиток конкуренції на цьому ринку і по суті порушують принцип технологічної нейтральності національних технічних рішень у процесі розробки засобів електронного підпису чи печатки, що дає можливість вільного вибору необхідних технологій ідентифікації (як це передбачено у Законі України «Про електронні довірчі послуги»⁷⁶).

Проблемою, яка суттєво гальмує розвиток електронних довірчих послуг, що відповідають європейським і міжнародним стандартам, є також відсутність кваліфікованої послуги перевірки юридичної значущості підпису та печатки, сформованих у відповідності до європейських та міжнародних стандартів, як це передбачено Законом “Про електронні довірчі послуги” (а саме, відсутність на визнаних державних ресурсах (сайти ЦЗО, Дія тощо) доступу користувачів до сертифікованого в Україні програмного забезпечення для надання/отримання такої послуги). Це є значним бар’єром для розвитку електронної взаємодії між бізнесом, державою, споживачами з використанням електронних довірчих послуг на основі європейських і міжнародних стандартів в Україні.

- **Основні показники розвитку ринку електронних довірчих послуг**

За даними Мінцифри, ринок електронних довірчих послуг демонструє суттєве зростання. Кількість електронних довірчих послуг та кількість користувачів постійно зростає. У 2020 р. в Україні було здійснено майже 4 млрд. операцій з використанням електронного підпису та печатки.⁷⁷ Це більш ніж удвічі перевищує показник 2019 року (1,5 млрд операцій). Кількість користувачів електронних довірчих послуг у 2020 р також суттєво збільшилася та складає 25,1% від загальної чисельності населення, що пов’язано з розвитком інформатизації суспільства.⁷⁸

Зростає також загальна кількість виданих кваліфікованих сертифікатів електронних підписів. У 2020 р їх було сформовано 7,2 млн. кваліфікованих сертифікатів електронних підписів, це на 69% більше, ніж у 2019 р (4,3 млн.). Причому 80% з них було видано для фізичних осіб та фізичних осіб –

⁷⁵ Зокрема, Наказ Мінцифри від 30.09.2020 №140/614 передбачає обмежене використання міжнародних криптографічних алгоритмів в межах країни з метою забезпечення електронного документообігу та електронної автентифікації осіб. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1039-20#n21>

⁷⁶ <https://brdo.com.ua/analytics/shho-nam-prynese-zakon-pro-elektronni-dovirchi-poslugy/>

⁷⁷ <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-ukrayinci-pochali-vidvichi-chastishe-koristuvatisya-elektronnim-pidpisom>

⁷⁸ <https://cip.gov.ua/ua/news/zvit-ocinki-diyalnosti-sub-yektiv-vidnosin-u-sferi-elektronnikh-dovirchikh-poslug-shodo-dotrimannya-vimog-zakonodavstva-u-2020-roci>

підприємців. Також у 2020 р. на 52% зросла кількість унікальних підписувачів, яким було видано кваліфіковані сертифікати електронних підписів – з 3 млн. у 2019 р. до 4,5 млн. у 2020 роком.

Використання міжнародних криптографічних алгоритмів, визначених європейськими та міжнародними стандартами, поступово зростає, однак все ще залишається дуже низьким порівняно з національними алгоритмами. Зокрема, у 2020 році надавачі довірчих послуг видали близько **4 тис.** кваліфікованих сертифікатів електронних підписів з використанням міжнародних алгоритмів, що більше, ніж вдвічі порівняно з 2019 р. Проте це становить **менше 1%** порівняно із загальною кількістю сформованих кваліфікованих сертифікатів електронних підписів – 7,2 млн.⁷⁹

Суттєвого збільшення кількості надавачів електронних довірчих послуг протягом останніх років не спостерігалось. За даними Мінцифри, станом на березень 2021 р, зареєстровано **20 кваліфікованих надавачів** електронних довірчих послуг⁸⁰. Разом з тим, більшість з них працює на національних алгоритмах електронного підпису.

За даними Мінцифри, у 2020 р. **лише 6 з 20 кваліфікованих** надавачів довірчих послуг використовувало міжнародні алгоритми електронного підпису RSA і ECDSA (одночасно з національними алгоритмами), у 2019 р. їх було ще менше 3 із 22⁸¹. Найбільшим кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг з використанням міжнародних алгоритмів є ДП «Дія». У 2020 р. ДП «Дія» було видано **3881** електронний підпис з використанням міжнародних алгоритмів – це 97% усіх електронних підписів на основі міжнародних стандартів.⁸² Інші надавачі видали дуже незначну кількість цих послуг.

Отже, ринок електронних довірчих послуг в Україні динамічно зростає протягом останніх років, проте структура довірчих послуг майже не змінилася: **частка довірчих послуг, що відповідають міжнародним та європейським стандартам, залишається дуже низькою, а конкуренція обмеженою.**

Незважаючи на успіхи у реформуванні нормативно-правового поля у сфері електронних довірчих послуг у відповідності до Регламенту ЄС 910/2014, **необхідно забезпечити повне впровадження зобов'язань України у цій сфері та розвиток відповідної інфраструктури довірчих послуг, що відповідають європейським та міжнародним стандартам, з метою досягнення їхньої технологічної сумісності з ЄС.**

4. Наступні кроки для розвитку ринку довірчих послуг у відповідності до європейських та міжнародних стандартів

- Виконання **Спільного робочого плану співпраці між ЄС та Україною щодо електронних довірчих послуг** з метою досягнення нормативної та технологічної відповідності вимогам Регламенту ЄС eIDAS та перспективою укладення угоди про взаємне визнання електронних довірчих послуг,⁸³ яка повинна базуватися на наблизенні до законодавства та стандартів ЄС.
- **Розвиток інфраструктури ринку довірчих послуг у відповідності до міжнародних та європейських стандартів**, усунення технічних і регуляторних обмежень до застосування довірчих

⁷⁹ <https://czo.gov.ua/development>

⁸⁰ <https://czo.gov.ua/ca-registry>

⁸¹ <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-ukrayinci-pochali-vidvichi-chastishe-koristuvatisya-elektronnim-pidpisom>

⁸² <https://czo.gov.ua/development>

⁸³ https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/lyudmila-rabchinska-ukraina-ta-es-spivpratsyuvativimut-zadlya-vzaemnogo-viznannya-elektronnikh-dovirchikh-poslug/20_12_08_EU_UA_Joint_Working_Plan_on_mutual_recognition_of_trust.pdf

послуг на основі міжнародних та європейських стандартів, а також забезпечення доступу користувачів до послуг перевірки юридичної значущості електронного підпису чи печатки, сформованих у відповідності до європейських та міжнародних стандартів, як це передбачено Законом “Про електронні довірчі послуги”. Це дозволить забезпечити **сумісність у сфері електронних довірчих послуг з ЄС, гармонізувати електронний документообіг та електронну торгівлю із країнами ЄС та сприяти інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС.**

- Визначення органів з **оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг в Україні відповідно до вимог регламенту ЄС eIDAS**, проведення оцінки відповідності кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг та послуг, що ними надаються, у відповідності до вимог регламенту ЄС eIDAS.
- Розробка і впровадження практичних механізмів **застосування електронних підписів у зовнішньоекономічних контрактах** з іноземними контрагентами на основі європейських та міжнародних стандартів, та визнання електронних первинних зовнішньоекономічних документів фіскальними органами України тощо.
- Покращення якості надання кваліфікованих електронних довірчих послуг, підвищення рівня довіри користувачів та міжнародних партнерів до них.

Ринок природного газу

1. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до УА

Зобов'язання України за Угодою про асоціацію та Договором про заснування Енергетичного Співтовариства: Стаття V.1.338, Стаття V.1.341 УА, Додаток XXVII (оновлений).⁸⁴ Як член Енергетичного Співтовариства та в рамках УА Україна взяла зобов'язання щодо розбудови вітчизняного ринку газу за європейським зразком і на основі європейського законодавства. Ключові вимоги європейського законодавства щодо ринку газу включають⁸⁵:

- відокремлення функцій транспортування, зберігання та розподілу газу від функції постачання - «анбандлінг» оператора ГТС і газосховищ, а також операторів газорозподільних мереж;
- створення незалежного національного регулятора ринку.
- відкриття ринку для конкуренції, право усіх споживачів обирати постачальника газу;
- надання вільного та недискримінаційного доступу третіх сторін до мереж;
- запровадження політики безпеки постачання газу із регулярним моніторингом;
- моніторинг діяльності гравців ринку газу на предмет дотримання стандартів якості та режиму конкуренції;
- цільовий соціальний захист вразливих споживачів.

Ухвалене законодавство України: Україна є членом Енергетичного Співтовариства та імплементує Третій енергетичний пакет ЄС. На виконання зобов'язань перед Угодою про асоціацію та Енергетичним Співтовариством та вимог Третього енергетичного пакета ЄС (Директиви 2009/73/ЄС та Регламенту ЄС 715/2009, ін.) були ухвалені:

- Закон України № 329-VIII від 09.04.2015 "**Про ринок природного газу**", набув чинності **1.10.2015**.
- Закон №1540-VIII від 22.09.2016 "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг".
- Закон № 264-IX від 31.10.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з відокремленням діяльності з транспортування природного газу» (набув чинності **17.11.2019**).

Впровадження норм європейського енергетичного законодавства спрямоване на побудову газового ринку за принципами Третього енергетичного пакету ЄС, створення **ринкових умов в енергетичному секторі економіки**, які будуть сприяти залученню інвестицій для вдосконалення енергетичної інфраструктури, інтеграції українських енергетичних мереж до європейської системи, посиленню енергетичної незалежності України.

Стан виконання зобов'язань щодо наближення законодавства: Україна провела масштабне наближення законодавства до вимог асquis ЄС у цій сфері і досягла значного прогресу у його практичній імплементації. Проте частина зобов'язань щодо наближення законодавства залишаються незавершеними – вони стосуються завершення розроблення регуляторної бази для виконання вимог Закону України “Про ринок природного газу”, а також впровадження окремих положень мережевих кодексів ЄС.

⁸⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-19#Text

⁸⁵ https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Integratsia-Ukrainy-do-vnutrishniogo-Rynku-Gazu_EU_2019.pdf

2. Доступ до ринку ЄС та України

Оновлений Додаток XXVII до Угоди про асоціацію та двосторонній Меморандум ЄС-Україна про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства від 24 листопада 2016 року зазначають, що метою активізації співпраці у сфері енергетики та реформи в енергетичному секторі є **повна інтеграція енергетичних ринків ЄС та України.**⁸⁶

Енергетична стратегія України до 2035 р. також передбачає проведення повної інтеграції у європейську систему транспортування газу ENTSO-G, подальше поглиблення кооперації з країнами Центральної Європи з метою підвищення надійності поставок енергоносіїв.⁸⁷

Повна інтеграція газового сектору України до внутрішнього ринку газу ЄС означає забезпечення взаємного доступу до газових ринків держав-членів ЄС та України для компаній, які на них працюють. Це надасть Україні ті самі права і обов'язки на ринку газу, що і державам-членам ЄС, а також дозволить застосовувати європейські правила щодо транспортування газу до точок входу в ГТС України на кордоні з Росією.⁸⁸

3. Розвиток ринку в результаті наближення законодавства відповідно до УА

• Розвиток інфраструктури та інституцій ринку

На виконання зобов'язань у зв'язку з приєднанням України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, був створений незалежний енергетичний регулятор - Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), а також проведена реструктуризація вертикально-інтегрованої компанії НАК "Нафтогаз України".

Зокрема, проведено процедуру анбандлінгу НАК «Нафтогаз України», що включала відокремлення діяльності з транспортування природного газу магістральними газопроводами від інших видів діяльності з метою забезпечення **незалежності оператора газотранспортної системи України та вільного і недискримінаційного доступу всіх учасників газового ринку до газотранспортної інфраструктури.**

Важливим етапом в процесі анбандлінгу стало відокремлення діяльності зі зберігання газу від транспортування та створення Оператора підземних газосховищ (ПСГ) України у **грудні 2018 р.** Оператор є філією АТ «Укртрансгаз» (входить до складу Групи Нафтогаз), до його складу увійшло 11 ПСГ загальною місткістю близько 30 млрд куб. м.⁸⁹

1.01.2020 НАК «Нафтогаз» передав управління газотранспортною системою України незалежному державному оператору — ТОВ «Оператор газотранспортної системи України» (ОГТСУ). ТОВ «Оператор ГТС України» є сертифікованим оператором газотранспортної системи України і забезпечує транспортування природного газу споживачам України та до країн ЄС. Оператор є незалежним від вертикально-інтегрованих підприємств і знаходиться в управлінні АТ «Магістральні газопроводи України», яке підпорядковано Міністерству фінансів України. У квітні 2020 р. новий оператор ГТС став членом-спостерігачем Європейської мережі операторів газотранспортних систем ENTSO-G.

⁸⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-19#Text

⁸⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>

⁸⁸ <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Integratsia-Ukrainy-do-vnutrishniogo-Rynku-Gazu-EU-2019.pdf>

⁸⁹ <http://utg.ua/utg/about-company/unbundling-project/key-facts/transportuvannya-ta-zberigannya-gazu-yak-rozdilyty-dvi-systemy.html>

З 1.08.2020 запрацював ринок газу для населення, у якому споживач може обирати постачальника залежно від ціни та сервісу, а компанії отримали можливість самостійно встановлювати ціну продажу газу для населення.

Відповідно до Закону «Про ринок газу», з метою розмежування функцій розподілу/доставки та постачання газу на **роздрібному ринку газу** були виокремлені **оператори газорозподільчих мереж** (міськ- та облази) та **нові постачальники газу**, яким передали право постачати газ споживачам. На сьогодні функції постачальників для населення виконують, переважно, газзбути, які були створені як дочірні компанії облазів.⁹⁰ Також на роздрібному ринку рішенням уряду був визначений **постачальник "останньої надії"** - ТОВ "Газопостачальна компанія Нафтогаз України" (строком на три роки), яка гарантує споживачам доступ до газового ресурсу під час форс-мажорів на обмежений період часу.

- **Основні зміни та результати реформи на ринку газу**

За оцінками Енергетичного Співтовариства, Україна демонструє значні досягнення щодо реформування ринку газу, впровадження вимог рамкового закону «Про ринок природного газу» та переходу на європейські правила роботи ГТС – загалом виконано 84% усіх зобов'язань у цій сфері.⁹¹ Зокрема, у звіті Секретаріату Енергетичного Співтовариства за 2020 р. зазначено, що протягом останнього року найбільшого прогресу було досягнуто щодо анбандлінгу та сертифікації оператора ГТС, дерегуляції постачання побутовим споживачам та впровадження кодексів газової мережі.⁹²

Анбандлінг дозволив новому оператору ГТС підписати **нові угоди про міждержавні з'єднання** (interconnection agreements) з усіма 6 суміжними операторами газотранспортних систем (Польщі, Угорщини, Румунії, Молдови, Словаччини і Росії) у відповідності до європейських вимог, тим самим збільшивши сумісність газотранспортної системи України з системами в ЄС та забезпечивши безперебійність та надійність транзитних маршрутів.

Проведення анбандлінгу дало можливість підписати **новий транзитний контракт з РФ** терміном на 5 років за європейськими правилами (почав діяти 1 січня 2020 р.). За оцінкою Нафтогазу, підписання нового транзитного договору гарантує Україні стабільний дохід від транзиту російського газу до Європи у розмірі 7 млрд дол.⁹³ «Газпром, навіть у випадку зниження фізичних обсягів транзиту газу, буде сплачувати фіксовану суму за послуги транспортування українською ГТС протягом наступних п'яти років».⁹⁴

Транзитна угода з Газпромом передбачає бронювання потужностей в обсязі 65 млрд куб. м у 2020 році та по 40 млрд кубометрів у 2021-2024 роках. У 2020 р. транзит газу становив на 14% менше, ніж передбачено угодою. При цьому Газпром вже повністю розрахувався за весь обсяг замовлених потужностей згідно контракту, в якому передбачена умова «качай або плати».

Загалом у 2020 р Оператор ГТС протранзитивав до Європи 55,8 млрд куб.м газу (-38% у порівнянні з 2019 р). Обсяги транспортування газу з Європи до України склали 15,9 млрд куб.м (+12%). Ключовими чинниками зниження обсягів транзиту до Європи стали запуск нових газопроводів в обхід України, а також зменшення попиту на газ в ЄС та значні запаси газу в європейських ПСГ.⁹⁵

У 2020 р. оператор ГТС запустив **механізм віртуального реверсу газу з ЄС** – (постачання газу в Україну шляхом заміщення, так званий backhaul), а саме з Польщі, Словаччини та Угорщини, що

⁹⁰ https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/gas_booklete.pdf

⁹¹ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html>

⁹² <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine/Gas.html>

⁹³ <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/704774.html>

⁹⁴ <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/704774.html>

⁹⁵ <https://tsoua.com/news/transit-import-2020-rik/>

дозволяє додатково розширити коридори для поставок газу в Україну. Віртуальним реверсом було імпортовано 45% (Рисунок 8).

Рисунок 8. Імпорт газу в Україну, 2016-2020 рр., млрд.м

Джерело: Оператор ГТС України <https://tsoua.com/news/transit-import-2020-rik/>

Секретаріат Енергетичного Співтовариства відмічає **лібералізацію Україною доступу для третіх сторін до потужностей ГТС**, зокрема, до систем транспортування, зберігання та розподілу.⁹⁶ У 2019 р. була удосконалена процедура отримання доступу до потужностей ГТС відповідно до європейських стандартів, а також забезпечено більш гнучкі механізми доступу до потужностей точок входу/виходу у різні періоди.

Зокрема, оператор ГТС України запровадив **електронні аукціони розподілу потужності** відповідно до вимог Кодексу ГТС України та Регламенту Комісії (ЄС) № 2017/459 про встановлення мережевого кодексу механізмів розподілу потужності в газотранспортних системах. Починаючи з липня 2020 р., потужності 2020-2021 газового року в усіх точках міждержавного з'єднання розподіляються за процедурою аукціонних торгів на аукціонних платформах RBP (Угорщина) та GSA (Польща) згідно з загальним європейським календарем аукціонів ENTSO-G. Це дозволяє посилити конкуренцію замовників послуг транспортування при розподілі потужності на міждержавних точках з'єднання, та забезпечує прозорий механізм доступу до використання можливостей ГТС.

Ухвалене законодавство дало можливість оператору ГТС у 2020 р. впровадити **послугу «транспортування на короткі дистанції» - shorthaul** - для транзитного транспортування газу між Польщею, Угорщиною, Словаччиною і Румунією через Україну. Вона може використовуватись спільно з послугою оператора підземних газосховищ (ПСГ) для зберігання газу в режимі “митний склад” без розмитнення. В результаті європейські та міжнародні постачальники отримали можливість транспортувати газ за конкурентними цінами транзитом через Україну, а також закачувати та зберігати природний газ в українських ПСГ.

Впровадження нових можливостей використання потужностей української ГТС дозволило **залучити нових імпортерів газу, в т.ч. європейських трейдерів**. Зокрема, за даними оператора ГТС, у 2020р. транспортування газу з ЄС в Україну замовляли 82 трейдери, з них 52 українських компаній та 30 іноземних. У цілому за останні п'ять років кількість імпортерів зросла більше ніж у 5 разів, тоді як у

⁹⁶ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine/Gas.html>

2013 році імпорт природного газу здійснювався лише одним суб'єктом - НАК «Нафтогаз України».⁹⁷ Це свідчить про тенденцію до підвищення конкуренції завдяки входу нових учасників на ринок природного газу України.

Послугами short-haul та «митний склад» скористалися понад 50 компаній, більша частина з яких є нерезидентами.⁹⁸ При цьому у режимі «митний склад» зайшло майже дві третини (10,1 млрд куб. м) імпортованого газу в Україну у 2020 р., що забезпечило регіональні транзитні потоки через газотранспортну систему України та використання існуючої інфраструктури.

Збільшилося використання українських підземних сховищ іноземними трейдерами (в першу чергу європейськими), які завозять газ в Україну для зберігання та подальшого транзиту. Станом на 01.09.2020 у вітчизняних ПСГ всього було накопичено 25,6 млрд куб. м природного газу, з них 7,9 млрд куб. м належало компаніям-нерезидентам (Рисунок 9).⁹⁹ Українські сховища вийшли на максимально можливий технічний рівень продуктивності – щодобово до них закачувалося понад 100 млн куб. м природного газу станом на 01.09.2020.¹⁰⁰ Таким чином, українська газова інфраструктура стає частиною енергетичної системи ЄС.

Рисунок 9. Запаси природного газу в українських ПСГ, станом на 01.09.2020

Джерело: НАК «Нафтогаз».¹⁰¹

Впровадження європейських норм забезпечило дерегуляцію та відкриття для **конкуренції оптового ринку** газу та постачання газу промисловим споживачам.

При цьому За даними НКРЕКП, у III кварталі 2020 р. на ринку природного газу здійснювали діяльність 232 постачальники природного газу.¹⁰²

З метою синхронізації режиму роботи оператора ГТС України з операторами країн ЄС та наближення українського газового ринку до інтеграції з газовим ринком ЄС (Регламент ЄС № 312/2014) з 1 березня

⁹⁷ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2019.pdf

⁹⁸ <https://tsoua.com/news/transit-import-2020-rik/>

⁹⁹ [http://finbalance.com.ua/news/tretinu-hazu-v-ukranski-skhovishcha-zakachali-nerезиденти---ukrtrnshaz](http://finbalance.com.ua/news/tretinu-hazu-v-ukranski-skhovishcha-zakachali-nerезидenti---ukrtrnshaz)

¹⁰⁰ <http://finbalance.com.ua/news/tretinu-hazu-v-ukranski-skhovishcha-zakachali-nerезиденти---ukrtrnshaz>

¹⁰¹ <http://finbalance.com.ua/news/tretinu-hazu-v-ukranski-skhovishcha-zakachali-nerезиденти---ukrtrnshaz>

¹⁰² https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoring/gas/2020/monitoring_gaz_III-2020.pdf

2019 р було впроваджене **добове балансування ринку природного газу** (замість місячного). Ним передбачено покладення зобов'язання на замовників послуг транспортування природного газу врегульовувати свої небаланси в рамках однієї газової доби.¹⁰³ Добове балансування сприяє подальшій лібералізації та розвитку конкурентного оптового ринку газу і транскордонної торгівлі газом з ЄС, а також збільшує привабливість українського газового ринку для енергетичних компаній. Також з 1 жовтня 2019 р. Оператор ГТС перейшов з місячного на **щодобове визначення маржинальної ціни газу**, що наближає функціонування українського ринку газу до європейських норм. Маржинальна ціна газу використовується для подальшого визначення плати за небаланси і відтепер публікується щоденно в автоматичному режимі в кабінеті користувача Інформаційної платформи.¹⁰⁴

Для забезпечення процесу добового балансування розроблена інформаційна технічна платформи добового балансування, а також впроваджується **біржова торгівля газом**, де можна оперативно купити газ для балансування. Завдяки впровадженню повноцінної газової біржі очікується, що промислові споживачі та постачальники газу іншим суб'єктам ринку зможуть купувати газ за ринковими цінами, які формуються щоденно за результатами біржових торгів у відповідності із сучасними ринковими тенденціям. Це дозволить використання Оператором ГСТ третьої методики визначення маржинальної ціни газу для визначення плати за небаланси. Законодавчі зміни, ухвалені наприкінці 2020 р., дозволять операторам ГТС і ПСГ брати участь у газовій біржі і запустити її активну роботу в Україні.¹⁰⁵

Нова методика розрахунку тарифів на послуги Оператора ГТС з транспортування газу гармонізувала українську методологію із Регламентом Комісії (ЄС) №2017/460. Вона ґрунтується на зваженій на дистанцію і потужність (capacity weighted distance) вартості транспортування для кожної з точок входу/виходу ГТС, згрупованих у кластери.¹⁰⁶

У 2020 р. відбулася значна **дерегуляція ринку газу**. Починаючи з **01.08.2020 р.**, у постачальників зі спецобов'язками відсутній обов'язок постачати природний газ побутовим споживачам за регульованими цінами (режим ПСО - «Public Service Obligation»), а в споживачів виникла можливість обирати постачальника, у тому числі й за ціновим критерієм. За оцінками Секретаріату Енергетичного Співтовариства, дерегульований сегмент оптового ринку газу суттєво збільшився з 40% до 80%¹⁰⁷ за рахунок відміни державного регулювання цін для побутових споживачів. Дія режиму ПСО продовжена для підприємств теплокомуненерго (ТКЕ) до 1 травня 2021 р.

Разом з тим, на оптовому ринку проблемним залишається питанням несанкціонованого відбору газу операторами газорозподільних систем та накопичення ними заборгованості за негативні небаланси. Несанкціоновані відбори порушують роботу ринку природного газу, а зростання боргів призводить до постійного вимивання обігових коштів оператора ГТС.¹⁰⁸

Лібералізація роздрібного ринку для побутових споживачів передбачає, що ціна природного газу має встановлюватися у ринковий спосіб, а постачальники мають конкурувати за споживача, який може вільно змінювати постачальника. Проте незважаючи на формальне відкриття ринку і значну кількість постачальників газу населенню, облгази продовжують домінувати на роздрібному ринку через свої дочірні компанії з постачання газу населенню – газзбути. Такий зв'язок облгазів і газзбутів може спотворювати конкуренцію між постачальниками газу для населення.¹⁰⁹

¹⁰³ https://www.naftogaz.com/files/Zvity/Naftogaz_2019-UA.pdf

¹⁰⁴ <http://utg.ua/utg/media/news/2019/10/operator-gts-vprovadyv-schodobove-vyznachennya-marzhynalnoi-tsiny-gazu.html>

¹⁰⁵ <https://tsoua.com/news/gazovij-birzhi-buty-nastupnyj-etap-rozvytku-rynku-gazu-v-ukrayini/>

¹⁰⁶ http://enref.org/wp-content/uploads/2019/12/Monthly-October_final_rs.pdf

¹⁰⁷ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html>

¹⁰⁸ <https://tsoua.com/news/za-2020-rik-uchasnyky-rynku-gazu-zaborguvaly-ogtsu-16-milyarda-gryven/>

¹⁰⁹ <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/704774.html>

Зокрема, за даними НКРЕКП, протягом III кварталу 2020 року близько 73% обсягів постачання природного газу, який **постачається населенню**, здійснювалось постачальниками, контрольні пакети акцій яких є власністю операторів газорозподільних мереж (міськ- та облгазів) та близько 2% – групою НАК «Нафтогаз України».¹¹⁰ Разом з тим, частка обсягів природного газу, які постачалися **НАК «Нафтогаз України» в цілому на роздрібному ринку** залишається значною - близько 30%, з них близько 20% у рамках виконання вимог про ПСО.¹¹¹

Спотворення конкуренції, а також можливі зловживання домінуючих постачальників газу населенню (наприклад, застосування «температурних» коефіцієнтів при виставленні рахунків побутовим споживачам, ін.) можуть суттєво впливати на кінцеву ціну для споживачів і загалом на результат реформи для населення. Тому важливим завданням залишається сприяння розвитку конкуренції на цьому сегменті ринку і збільшення конкуруючих постачальників на роздрібному ринку, а також обмеження політичного втручання у роботу ринку та ціноутворення.

4. Наступні кроки для розвитку ринку

- Пріоритетним завданням є **забезпечення стійкості реформи енергетичного сектору та повноцінного функціонування ринку відповідно до європейських вимог.**
- **Розвиток конкуренції на роздрібному ринку газу для побутових споживачів.** Вирівнювання можливостей для залучення альтернативних незалежних постачальників газу до кінцевих споживачів та мінімізації домінування одного постачальника, усунення зловживань таких постачальників, а також обмеження політичних втручань у роботу ринку та ціноутворення. Усунення можливих перешкод та зловживань у процесі зміни споживачами постачальника газу, удосконалення механізму компенсації субсидій учасникам ринку.
- **Невідкладне усунення бар'єрів для розвитку конкуренції на оптовому ринку газу.** Повноцінне впровадження роботи ліквідної газової біржі за участю операторів ГТС і ПСГ у торгах – з метою повної синхронізації з європейськими стандартами в частині розрахунку плати за небаланси на основі біржових котирувань (впровадити третю методику встановлення маржинальної ціни).
- **Посилення ролі регуляторів ринку – НКРЕКП та Антимонопольного комітету** щодо проведення моніторингу та запобігання зловживанням на оптових та роздрібних енергетичних ринках. Ухвалення законодавчих змін з метою забезпечення моніторингу ситуації на ринку, виявлення можливих зловживань і оперативного реагування – відповідно до Регламенту ЄС 1227/2011 щодо цілісності та прозорості оптового ринку енергетики (REMIT).
- **Посилення платіжної дисципліни та відповідальності за несплату за небаланси**, утворені через несанкціонований відбір газу з ГТС операторами газорозподільних мереж, вирішення проблеми з накопиченими боргами перед оператором ГТС шляхом введення розподільчих рахунків, як пропонується у поданому на розгляд ВРУ законопроекті (№3800).
- **Дерегуляції роздрібного ринку газу для підприємств теплокомуненерго** - підготовка до відміни ПСО для підприємств теплокомуненерго, в першу чергу забезпечення встановлення тарифів на теплову енергію для всіх теплопостачальних компаній (ліценціатів НКРЕКП і ТКЕ для яких тарифи встановлюють органи місцевої влади) на рівні повних витрат, включаючи капітальні; прийняття і забезпечення виконання механізму погашення заборгованості за поставлений Нафтогаз України газ в рамках ПСО.

¹¹⁰ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoring/gas/2020/monitoring_gas_III-2020.pdf

¹¹¹ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoring/gas/2020/monitoring_gas_III-2020.pdf

Ринок електроенергії

1. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до УА

Зобов'язання України за Угодою про асоціацію та Договором про заснування Енергетичного Співтовариства: Стаття V.1.338, Стаття V.1.341 УА, Додаток XXVII (оновлений).¹¹²

Як член Енергетичного Співтовариства та в рамках УА Україна взяла зобов'язання щодо розбудови конкурентоспроможного, прозорого і недискримінаційного вітчизняного ринку електроенергії за європейським зразком і на основі правил та стандартів ЄС. Основними завданнями у сфері електроенергетики є:

- Перехід до конкурентної моделі організації ринку електроенергії (що замінить модель «єдиного покупця»). Зокрема, розвиток конкуренції на оптовому та роздрібному ринках електроенергії шляхом відокремлення монопольних видів діяльності (передача, розподіл) від конкурентних видів діяльності (виробництво, постачання та трейдерської діяльності).
- Інтеграція об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України до загальноєвропейської енергосистеми ENTSO-E (Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії), що передбачає синхронізацію роботи ОЕС з ENTSO-E щодо технічного та регуляторного режиму передачі електроенергії на основі стандартів ЄС. Зокрема, інтеграція до ENTSO-E вимагає повноцінного впровадження нової моделі ринку електроенергії відповідно до вимог Третього енергетичного пакету.
- Забезпечення прозорості роботи ринку та надійності постачання електроенергії.

Важливою складовою нового ринку мають бути принципи добросовісної конкуренції; рівності прав на продаж та купівлю електричної енергії; вільного вибору електропостачальника; недискримінаційного та прозорого доступу до системи передачі та систем розподілу; недискримінаційної участі в ринку електричної енергії; незалежного регулювання; та недискримінаційного ціно- та тарифоутворення, що відображає економічні витрати.

Основні вигоди від запровадження європейських правил організації ринку електроенергії включають:¹¹³

- ліквідація штучних монополій виробників та постачальників електроенергії,
- забезпечення вільних перетоків електроенергії між Україною та державами-членами ЄС, що дозволить досягти справедливих цін на електроенергію для кінцевих споживачів,
- залучення інвестицій у сектор завдяки більшій прозорості та передбачуваності ринку для інвесторів, що дозволить забезпечити кращу надійність та якість енергопостачання.

Ухвалене законодавство в Україні: На виконання зобов'язань перед Угодою про асоціацію та Енергетичним Співтовариством та вимог Третього енергетичного пакета ЄС (Директива 2009/72/ЄС, Регламент (ЄС) 714/2009, Директива 2005/89/ЄС) був ухвалений рамковий Закон України № 2019-VIII від 13.04.2017 «Про ринок електричної енергії» (набрав чинності **11.06.2017**), а також основні нормативно-правові акти на виконання Закону, в т.ч. Кодекс системи передачі, Кодекс комерційного

¹¹² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-19#Text

¹¹³ <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzelitel/-/content/ukraina-ta-ugoda-pro-asociaciu-monitoring-vikonanna-2014-2019>

обліку електричної енергії, Правила ринку, Кодекс систем розподілу, Правила роздрібного ринку електричної енергії тощо.

Стан виконання зобов'язань щодо наближення законодавства: Україна досягла прогресу у наближенні законодавства до вимог ЄС у сфері електроенергетики, ухваливши рамковий закон та основні нормативно-правові акти на його виконання. Проте частина зобов'язань щодо наближення законодавства залишається повністю або частково невиконаною (див. Пульс Угоди)¹¹⁴. Важливим завданням також залишається повноцінне та ефективне впровадження нової моделі ринку електричної енергії відповідно до європейських правил, в т.ч. сертифікація незалежного оператора системи передачі, повноцінне відкриття ринку і зменшення неконкурентних обмежень.

2. Доступ до ринку ЄС та України

Інтеграція ОЕС України до загальноєвропейської енергосистеми ENTSO-E – одна з ключових стратегічних цілей та важлива складова енергетичної безпеки України. Синхронна робота енергосистеми України з ENTSO-E підвищить надійність та стійкість роботи ОЕС України, розширить можливості обміну електроенергією між суміжними країнами, посилить конкуренцію на внутрішньому ринку та створить можливості для роботи на енергетичному ринку Європи.¹¹⁵

28.06.2017 була підписана «Угода про умови майбутнього об'єднання енергосистем України та Молдови з енергосистемою континентальної Європи», що містить каталог вимог, виконання яких необхідно для об'єднання енергосистем; переліку необхідних додаткових досліджень; дорожньої карти інтеграції. Угода **передбачає можливість синхронного об'єднання у 2023 р.** Наразі синхронно з європейською енергосистемою працює поки лише частина ОЕС України - «Острів Бурштинської ТЕС».

Українська сторона виконала значну частину технологічних кроків, необхідних для синхронізації. Зокрема, в рамках виконання дорожньої карти інтеграції з ENTSO-E було зроблено:¹¹⁶

- підписано Експлуатаційну угоду про створення спільного блоку регулювання Україна/Молдова.
- проведено випробування обладнання 8 електростанцій щодо регулювання частоти та потужності для дослідження можливості синхронної роботи енергосистем України та Молдови з ENTSO-E.
- Підписано сервісний контракт з консорціумом операторів системи передачі ENTSO-E щодо моделювання роботи енергосистеми України та ENTSO-E та проведення досліджень стійкості енергосистем.

3. Розвиток ринку в результаті наближення законодавства відповідно до УА

- **Розвиток інфраструктури та інституцій ринку**

Відповідно до Закону «Про ринок електричної енергії»: запуск нової моделі ринку електроенергії з усіма її сегментами відбувався у два етапи:¹¹⁷

¹¹⁴ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/energy-sector-and-energy-security>

¹¹⁵ <https://ua.energy/yevrointegratsiya/>

¹¹⁶ https://ua.energy/pro_kompaniyu/

¹¹⁷ <https://ua.energy.org/uk/posts/optovyi-rynok-elektroenerhii-potrebuie-tekhnichnykh-ta-institutsiinykh-udoskonalen-usaid>

- З 1 січня 2019 р. – **Введення роздрібного ринку** шляхом анбандлінгу облэнерго – створення операторів системи розподілу (ОСР) та постачальників, а також введення постачальника «останньої надії» (ПОН).
- з 1 липня 2019 р. – **Введення оптового ринку** шляхом запровадження організованих сегментів торгівлі - ринку на добу наперед, внутрішньодобового ринку, балансуючого ринку та ринку допоміжних послуг.¹¹⁸

Відповідно до нової моделі купівля-продаж електричної енергії може відбуватися на різних сегментах ринку (Рисунок 10):

- **двосторонні договори**, що укладаються між учасниками ринку у довільній формі для купівлі-продажу електричної енергії поза організованими сегментами ринку. Законом № 2019-VIII передбачено, що виробники електричної енергії – державні підприємства, а також господарські товариства, частка держави у статутному капіталі яких становить 50% та більше, здійснюють продаж електричної енергії за двосторонніми договорами на електронних аукціонах - право на організацію та проведення аукціонів отримала Товарна біржа «Українська енергетична біржа»¹¹⁹;
- **ринок «на добу наперед»**, на якому здійснюється купівля-продаж електричної енергії на наступну добу. НКРЕКП встановлює для виробників граничну нижню межу обов'язкового продажу електричної енергії на РДН;
- **внутрішньодобовий ринок**, на якому купівля-продаж електричної енергії здійснюється безперервно впродовж доби фізичного постачання електричної енергії;
- **балансуючий ринок**, організацію якого здійснює оператор системи передачі електричної енергії з метою балансування в реальному часі обсягів виробництва та імпорту електричної енергії і споживання та експорту електричної енергії;
- **ринок допоміжних послуг**, необхідний оператору системи передачі для придбання допоміжних послуг для забезпечення надійної роботи об'єднаної енергетичної системи України та належної якості електроенергії;
- **роздрібний ринок**, що функціонує для задоволення потреб споживачів в електричній енергії та пов'язаних з цим послуг.

Учасниками нового ринку електричної енергії є виробники, оператор системи передачі, оператори системи розподілу, оператор ринку, гарантований покупець, трейдери, електропостачальники та споживачі. Провідну роль відведено двом ключовим операторам – Оператору системи передачі (ОСП) та Оператору ринку.

¹¹⁸ Ринок допоміжних послуг почав працювати у 2020 р.

¹¹⁹ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoring/elektro/2020/monitoring_elektro_optovyi_rynok_IV-2020.pdf

Рисунок 10. Нова модель ринку електроенергії відповідно до Закону «Про ринок електроенергії»

Джерело: <https://ua-energy.org/uk/posts/optovyi-rynok-elektroenerhii-potrebuie-tekhnichnykh-ta-institutsiinykh-udoskonalen-usaid>

Оператор системи передачі (ПРАТ «НЕК «Укренерго») виконує функції оперативно-технологічного управління ОЕС, передачі електроенергії магістральними електромережами від генерації до розподільчих мереж, адміністратора комерційного обліку та розрахунків за спожиту електроенергію, відповідає за функціонування балансуючого ринку й ринку допоміжних послуг.¹²⁰ Для здійснення операцій з купівлі/продажу електроенергії на балансуєчому ринку та ринку допоміжних послуг Укренерго впровадило платформу Market management system (MMS).

Сертифікація НЕК «Укренерго» як незалежного Оператора системи передачі за моделлю ISO (Independent System Operator) ще не завершена. Умовою сертифікації НЕК «Укренерго» було забезпечення відокремленого функціонування передачі, генерації та постачання (анбандлінг), а також незалежність компанії через її корпоратизацію. У 2019 р. було проведено корпоратизацію державної компанії «НЕК «Укренерго» (зі 100% акцій у власності держави) і вона перейшла до сфери управління Міністерства фінансів України (орган управління для ОСП, під контролем якого не перебуває жоден з учасників ринку електроенергії). У серпні 2019 р. НЕК «Укренерго» подало заявку на сертифікацію. Завершення процесу сертифікації НЕК «Укренерго» очікується у 2021 р.¹²¹ - це є обов'язковою умовою для синхронізації української енергосистеми з ENTSO-E та набуття компанією статусу члена-спостерігача в ENTSO-E.

Для запуску оптового ринку електроенергії були створені два нових державних підприємства: **«Оператор ринку»** та **«Гарантований покупець»**, що замінили ДП «Енергоринок» (виконував функцію єдиного покупця в оптовому сегменті ринку електроенергії за старою моделлю). **Оператор ринку** здійснює нагляд за ринком електроенергії, виконує моніторинг ринку електроенергії "на добу наперед" (РДН) і на внутрішньодобовому ринку (ВДР), а також організовує купівлю-продаж електроенергії на цих ринках. Оператор ринку працює за принципом біржі (операції купівлі-продажу

¹²⁰ https://ua.energy/pro_kompaniyu/

¹²¹ Потребує ухвалення проекту закону № 3364-1-д від 01.02.2021 про внесення змін до закону «Про ринок електричної енергії» щодо сертифікації оператора системи передачі електричної енергії за моделлю відокремлення ISO замість моделі відокремлення власності (OU).

електричної енергії здійснюються на електронних торгах за вільними конкурентними цінами на основі балансу сукупного попиту та сукупної пропозиції). РДН - це енергетична біржа, яка є найбільш ліквідним сегментом конкурентного ринку, і для більшості учасників є індикативом вартості електроенергії. У 2020 р. розпочався процес корпоратизації ДП «Оператор ринку», яке буде перетворено в акціонерне товариство «Оператор ринку», 100% акцій у статутному капіталі якого буде належати державі.¹²²

ДП «Гарантований покупець» відповідальний за збільшення частки виробництва електроенергії з відновлюваних джерел шляхом купівлі електроенергії у суб'єктів господарювання, що мають право на “зелені” тарифи.

Для стимулювання конкуренції на роздрібному ринку було проведено **відокремлення функцій (анбандлінг) регіональних компаній з постачання та розподілу електроенергії – обленерго**. З 1 січня 2019 р. на роздрібному ринку споживачі укладають окремі договори на закупівлю послуг з розподілу електричної енергії та закупівлю електричної енергії. Відповідно до Закону «Про ринок електричної енергії», відбулося відокремлення комерційної діяльності обленерго (постачання чи продаж електроенергії) від монопольної діяльності (розподіл електроенергії). На основі кожного обленерго були сформовані дві окремі компанії - **операторів системи розподілу (ОСР)** та компанії-**постачальники**. ОСР відповідають за розподіл електроенергії для кінцевих споживачів, а постачальники купують електроенергію у виробників та продають її кінцевим споживачам. На постачальників, створених на базі обленерго, покладені зобов'язання **постачальників універсальної послуги**, що забезпечують постачання електроенергії побутовим та малим непобутовим споживачам на встановлених умовах.

Також був введений **постачальник «останньої надії»** – це гарант постачання електричної енергії споживачу, який з певних обставин втратив можливість отримати електроенергію від свого електропостачальника (визначено ДП «Укрінтеренерго»).

Разом з тим, з метою забезпечення доступності електричної енергії під час запровадження нової моделі ринку для населення тимчасово був збережений фіксований пільговий тариф на електричну енергію, який здійснюється в рамках механізму забезпечення загальносуспільних інтересів (ПСО). Зокрема, постачальники універсальної послуги в рамках ПСО забезпечують електроенергією побутових і малих непобутових споживачів за регульованою ціною. До виконання механізму ПСО також залучені Оператор системи передачі (НЕК «Укренерго»), Гарантований покупець, оператори системи розподілу (ОСР), а також державні виробники атомної та гідроелектроенергії НАЕК «Енергоатом і ПрАТ «Укргідроенерго», які повинні продавати значну частку виробленої ними електроенергії за фіксованим зниженим тарифом споживачам.

Іншим споживачам продаж електроенергії здійснюється за нерегульованими ринковими цінами.¹²³

- **Основні показники розвитку ринку електроенергії за новою моделлю**

За оцінками Енергетичного Співтовариства, загалом **виконано 49% усіх зобов'язань** у цій сфері.¹²⁴ Була проведена **структурна трансформація ринку електричної енергії** відповідно до нового закону та правил ЄС, усі сегменти нової моделі ринку електроенергії запуснені та працюють. На перших етапах роботи ринку учасники вчилися працювати в умовах нової моделі та застосовувати нові ринкові інструменти.

¹²² <https://www.orec.com.ua/index.php/newsctr/n/3883>

¹²³ <http://enref.org/wp-content/uploads/2019/04/dixi-association-2019-ukr-web.pdf>

¹²⁴ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html>

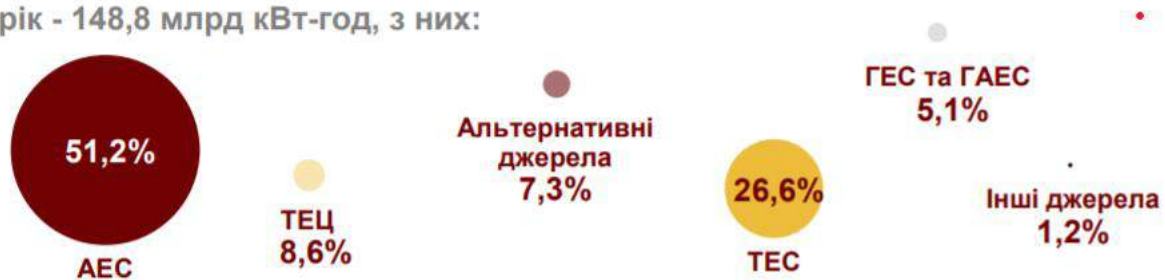
Виробництво електроенергії

На кінець IV кварталу 2020 р. 1 008 суб'єктів господарювання мали ліцензію на право провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії.¹²⁵ При цьому **генерація електроенергії залишається досить концентрованою**: 5 найбільших виробників виробляють та реалізують понад 80% усієї електроенергії (зокрема, ДП «НАЕК «Енергоатом», Група ДТЕК, ПАТ «Центренерго», ПАТ «Донбасенерго» та ПрАТ «Укрідроенерго»)¹²⁶. Згідно з висновками Антимонопольного комітету, такий високий рівень концентрації забезпечує їм значну ринкову владу та може створювати передумови для вчинення антиконкурентних дій на різних сегментах ринку, в т.ч. встановлення необґрунтованих цін на електроенергію.¹²⁷

Разом з тим, у 2020 р. **вдвічі зросла частка вітряних і сонячних електростанцій (ВЕС та СЕС) у структурі виробництва електроенергії** — до 6,8% (3,3% у 2019 р.) при загальному обсязі виробництва електроенергії 148,8 млрд кВт·год. (Рисунок 11). Встановлена потужність цих відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) протягом року збільшилася на 1,9 ГВт (+41% у порівнянні з 2019 р.).¹²⁸

Рисунок 11. Загальне виробництво електроенергії в Україні у 2020 р.

2020 рік - 148,8 млрд кВт·год, з них:

Джерело: АМКУ 2020¹²⁹

Обсяг експорту електроенергії з України у 2020 р. перевищував імпорт в 2,1 рази — 4,75 млрд кВт·год та 2,28 млрд кВт·год відповідно (або 3,2% та 1,5% від загального виробництва електроенергії в Україні) (Рисунок 12).¹³⁰

¹²⁵ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoring/elektro/2020/monitoring_elektro_optovyi_rynok_IV-2020.pdf

¹²⁶ <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>

¹²⁷ <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=152723&schema=main>

¹²⁸ <https://ua.energy/zagalni-novyny/u-2020-rotsi-vstanovlena-potuzhnist-ves-ta-ses-zrosla-na-41-a-yihnya-chastka-u-strukturi-vyrobnystva-elektroenergiyi-vdvichi/>

¹²⁹ <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>

¹³⁰ <https://ua.energy/zagalni-novyny/eksport-elektroenergiyi-v-2020-rotsi-perevyshhyv-import-v-2-1-razy/>

Рисунок 12. Експорт та імпорт електроенергії з України у 2020 р., млн. кВт·год

Джерело: НЕК «Укренерго»¹³¹

З моменту запуску ринку електроенергії спостерігається збільшення кількості електропостачальників та трейдерів. За даними АМКУ, наприкінці 2020 р. в Україні здійснювали діяльність із постачання понад 700 суб'єктів, при цьому лише приблизно **половина з них є активними учасниками ринку**. 25 електропостачальників виконують функції постачальника універсальних послуг (ПУП).¹³² 42 суб'єкти господарювання мали ліцензію на перепродаж електричної енергії (трейдерську діяльність).¹³³

Структура продажу електричної енергії на різних сегментах ринку. Ринок двосторонніх договорів є найбільшим сегментом за обсягами купівлі-продажу на оптовому ринку електричної енергії. За даними регулятора, протягом IV кварталу 2020 р.¹³⁴ виробниками електричної енергії було продано:

- 74% електричної енергії із загального обсягу продажу за двосторонніми договорами, у т. ч.: 25,1% було продано гарантованому покупцю (ПСО), 18,7% – трейдерам, 28,1% – електропостачальникам та 2,1% – споживачам.
- 7,7% електричної енергії було продано на ринку «на добу наперед» (РДН).
- 4,7% – гарантованому покупцю виробниками за «зеленим» тарифом,
- 9,6% – на балансуєчому ринку,
- 3,9% – на внутрішньодобовому ринку (ВДР).

¹³¹ <https://ua.energy/zagalni-novyny/eksport-elektroenergiyi-v-2020-rotsi-perevyshhyv-import-v-2-1-razy/>

¹³² <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>

¹³³ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoryng/elektro/2020/monitoryng_elektro_optovyi_rynok_IV-2020.pdf

¹³⁴ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoryng/elektro/2020/monitoryng_elektro_optovyi_rynok_IV-2020.pdf

У 2020 р. спостерігалось зростанням обсягів торгів на ринку двосторонніх договорів. Наразі Міненерго удосконалює процедуру проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами з метою підвищення прозорості та посилення конкуренції на ринку двосторонніх договорів.¹³⁵ Зобов'язання здійснювати продаж електричної енергії через платформу електронних аукціонів забезпечує відкритість даних про результати торгів та надає можливість залучення великої кількості покупців для участі в торгах.

Ринок РДН/ВДР

За даними Оператора ринку, загальна кількість договорів про участь у ринках РДН та ВДР, що були зареєстровані з початку роботи ДП «Оператор ринку» до кінця 2020 р, становить 557 договорів, 173 з яких були укладені у 2020 р.¹³⁶

Станом на 31.12.2020 р, на ринку РДН/ВДР діяли **502 учасники** (договори на участь), в т.ч.: **35 виробників**, 31 оператор системи розподілу, **412 постачальників** (з них 25 ПУП), **21 трейдер**, 1 споживач, Оператор системи передачі (ОСП) та Гарантований покупець.¹³⁷ Частка продажу електроенергії найбільшого державного трейдера ДП «Гарантований покупець» на ринку РДН у 2020 р. становила близько 25% (Рисунок 13).

Рисунок 13. Структура обсягів купівлі-продажу електроенергії на ринку "на добу наперед" (РДН) у 2020 р.

Джерело: АМКУ 2020

- **Основні виклики для реформування та розвитку ринку**

Незважаючи на створення необхідної нормативно-правової бази та інституцій, **ринок електроенергії на сьогодні все ще працює у досить регульованому режимі. Функціонування нової моделі ринку обмежене** через значне використання неконкурентних практик і регуляторних обмежень на різних сегментах ринку, недостатню прозорість і незбалансованість системи роботи ринку.

Зберігається значний рівень перехресного субсидіювання між промисловими та побутовими споживачами, а також викривлена система ціноутворення, що спричинено застосуванням спеціальних суспільних зобов'язань (ПСО) щодо постачання електроенергії побутовим споживачам, низькою

¹³⁵ http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245521312

¹³⁶ <https://www.oree.com.ua/index.php/web/138>

¹³⁷ <https://www.oree.com.ua/index.php/web/138>

конкуренцією на організованих сегментах ринку, неповним функціонуванням ринку допоміжних послуг, високим рівнем концентрації та значною ринковою владою найбільших учасників ринку.¹³⁸ Ринок залишається спотвореним також через цінові обмеження (прайс-кепи) на РДН, ВДР та балансуєчому ринку, що шкодять конкуренції і модернізації генеруючих потужностей в секторі.

Застосування механізму ПСО призводить до того, що значна частина електричної енергії, вироблена державними компаніями, вилучена з конкурентних торгів на всіх сегментах ринку, і купівля та продаж виробленої електроенергії здійснюється на неринкових умовах та за пільговими цінами. Така ситуація призводить до **спотворення конкуренції на ринку, ще більшого підвищення концентрації на цьому ринку та до викривлення ринкових механізмів.**¹³⁹ Також це негативно впливає на фінансову стабільність та безпечну роботу державних компаній НЕК "Укренерго", ДП "Енергоатом", ПрАТ «Укргідроенерго», які мають державні зобов'язання щодо постачання електроенергії для побутових споживачів.¹⁴⁰

Регульована фіксована ціна на електричну енергію для побутових споживачів не покриває всі складові витрати на виробництво та постачання електричної енергії побутовим споживачам. За інформацією Міненерго, тариф на електричну енергію для населення в Україні не переглядалася з 2017 р. і є в 1,2-2 рази нижчою ніж в сусідніх з Україною країнах.¹⁴¹

Невирішеними залишаються питання щодо накопичення взаємних заборгованостей між учасниками ринку, що утворилися на оптовому ринку електричної енергії через низьку платіжну дисципліну та неповну оплату за куплену електричну енергію та послуги, що надаються на ринку електричної енергії, зі сторони споживачів електричної енергії. Відсутність механізмів врегулювання заборгованості гальмує адаптацію учасників ринку до нової системи. Проблемними залишаються також механізми встановлення тарифів на передачу електроенергії та механізм компенсації гарантованому покупцю.

Хоча непобутові і побутові споживачі вже можуть обирати та змінювати постачальника, розвиток конкуренції на роздрібному ринку для побутових споживачів обмежений. Через дію положень про покладання спеціальних обов'язків (ПСО) у населення фактично не має стимулів для такого переходу.¹⁴² Також необхідно забезпечити повноцінне функціональне, а не лише юридичне розділення енергопостачальних компаній на роздрібному ринку, оскільки Енергетичне Співтовариство наголошує, щоб оператори розподільчих систем були відокремлені від виробництва, постачання та передачі також з точки зору власності.¹⁴³

На сьогодні на ринку електричної енергії не запроваджено дієвого моніторингу за діяльністю учасників ринку для забезпечення прозорості та запобігання зловживанням та недобросовісній конкуренції виробників електричної енергії і трейдерів ринку.¹⁴⁴

4. Наступні кроки для розвитку ринку електроенергії

- Пріоритетним завданням є **забезпечення стійкості реформи енергетичного сектору та повноцінного функціонування нової конкурентної моделі ринку, подальше**

¹³⁸ https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2019.pdf

¹³⁹ <http://www.amcu.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=152723&schema=main>

¹⁴⁰ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine/EL.html>

¹⁴¹ http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?jsessionid=2C7CB4E88A671127223ED28FCCF551B4.app1?art_id=24547504_0&cat_id=35109

¹⁴² <https://hmarochos.kiev.ua/2020/12/16/anbandling-navishho-v-ukrayinskij-energetytsi-zbilshuyut-konkurenciyu/>

¹⁴³ <https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine/EL.html>

¹⁴⁴ <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>

удосконалення роботи окремих сегментів ринку та відповідної технічної інфраструктури і ринкових інструментів.

- Вдосконалення механізму покладання спеціальних обов'язків (PCO) та **поетапна відміна цінових обмежень та втручань у процеси ціноутворення на ринку електроенергії**. Це дасть можливість повноцінному відкриттю ринку електроенергії та створить умови для забезпечення прозорості та конкуренції в різних сегментах ринку, подолання структурних проблем на ринку електроенергії.
- **Виконання дорожньої карти інтеграції української енергосистеми з європейською ENTSO-E і забезпечення можливості експортно-імпортних перетоків**, що також буде сприяти розвитку конкуренції на внутрішньому ринку. Завершення сертифікації незалежного Оператора системи передачі (ОСП), забезпечення функціонального розділення функцій облэнерго, а не лише юридичного тощо.
- **Посилення ролі регуляторів ринку – НКРЕКП та Антимонопольного комітету** щодо проведення моніторингу та запобігання зловживанням на оптових та роздрібних енергетичних ринках. Ухвалення законодавчих змін з метою забезпечення моніторингу ситуації на ринку, виявлення можливих зловживань, обмеження ринкової влади існуючих учасників ринку і оперативного реагування – відповідно до Регламенту ЄС 1227/2011 щодо цілісності та прозорості оптового ринку енергетики (REMIT).
- **Створення однакових умов роботи для виробників державного і приватного сектору та забезпечити торгівлю електричною енергією за двосторонніми договорами через електронні біржі** (електронні майданчики) за зрозумілими правилами, що буде сприяти збільшенню прозорості та конкуренції на усіх сегментах ринку.¹⁴⁵
- **Поступова відмова від цінових обмежень на РДН, ВДР, балансуєчому ринку** для стимулювання інвестицій у традиційні (теплові і атомні) генеруючі потужності і будівництво нової гнучкої генерації.

¹⁴⁵ http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245493289